

МЕТОДИЧНІ НАСТАНОВИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ТА ОФОРМЛЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ БАКАЛАВРА

2022

Міністерство освіти і науки України
Департамент науки і освіти
Харківської обласної державної адміністрації
КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«ХАРКІВСЬКА ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ»
ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ

**МЕТОДИЧНІ НАСТАНОВИ ЩОДО
ПІДГОТОВКИ ТА ОФОРМЛЕННЯ
КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ БАКАЛАВРА**

2022

Міністерство освіти і науки України
Департамент науки і освіти
Харківської обласної державної адміністрації
КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«ХАРКІВСЬКА ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ»
ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ

МЕТОДИЧНІ НАСТАНОВИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ТА ОФОРМЛЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ БАКАЛАВРА

для здобувачів освітнього ступеня бакалавра
спеціальності 032 Історія та археологія денної та заочної форми навчання

Харків, 2022

УДК 378:93/94(075.8)

М54

Укладачі:

Руднік Д. Г., канд. іст. наук, старший викладач кафедри історії та суспільно-економічних дисциплін Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради;

Хряпін Е. О., канд. іст. наук, доцент, доцент кафедри історії та суспільно-економічних дисциплін Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради;

Свистун Г. Є., канд. іст. наук, старший викладач кафедри історії та суспільно-економічних дисциплін Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради;

Квітковський В. І., канд. іст. наук, доцент кафедри історії та суспільно-економічних дисциплін Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради.

Рецензенти:

Миколенко Д. В., д-р іст. наук, доцент, професор кафедри нової та новітньої історії Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна;

Петриченко Л. О., д-р пед. наук, професор, перший проректор Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради.

М54

Методичні настанови щодо підготовки та оформлення кваліфікаційної роботи бакалавра : для здобувачів освіт. ступеня бакалавра спец. 032 Історія та археологія / [уклад. : Руднік Д. Г., Хряпін Е. О., Свистун Г. Є., Квітковський В. І.] ; Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради. – Харків, 2022. – 70 с.

Методичні настанови містять загальні правила та вимоги до написання та оформлення кваліфікаційних робіт здобувачів освітнього ступеня бакалавра з історичної тематики, методику роботи з науковою літературою та історичними джерелами, наведено структурні елементи кваліфікаційної роботи, вимоги до наукового дослідження, процедуру захисту та критерії оцінювання роботи.

Видання призначене для здобувачів спеціальності 032 Історія та археологія та усіх, хто цікавиться історією..

*Затверджено на засіданні науково-методичної ради
Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради
(протокол № 1 від 14.09.2022 р.).*

УДК 378(075.8)

©Комунальний заклад «Харківська
гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради, 2022

ЗМІСТ

Вступ.....	5
Структура кваліфікаційної роботи бакалавра	13
Технічні вимоги до оформлення кваліфікаційної роботи.	25
Робота з науковою літературою та джерелами. вимоги до наукового тексту	31
Оформлення списку використаної літератури та джерел.	42
Академічна доброчесність.	54
Тематика кваліфікаційних робіт здобувачів спеціальності 032 історія та археологія протягом 2021–2022 рр.	58
Список рекомендованої та використаної літератури	60

ВСТУП

Кваліфікаційна робота бакалавра є обов'язковим освітнім компонентом, який передбачений освітньо-професійною програмою спеціальності 032 Історія та археологія. Випускна робота є формою самостійної індивідуальної роботи здобувача та виконується протягом останнього навчального року. Робота покликана продемонструвати набуті компетенції з науково-пошукової роботи, роботи з історичними джерелами та літературою, здатність до самостійного критичного мислення, аналізу, систематизування, узагальнення, оперування фактичним матеріалом, здатність використання набутих компетенцій на практиці та виконується під керівництвом викладача кафедри історії та суспільно-економічних дисциплін.

На виконання кваліфікаційної роботи бакалавра відводиться 3 кредити ЄКТС, 90 годин навчального навантаження на здобувача протягом всього часу. Регламентують написання та оформлення кваліфікаційної роботи бакалавра такі нормативні документи: Закон України «Про вищу освіту», Закон України «Про освіту», Положення про організацію освітнього процесу у Комунальному закладі «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради та її структурних підрозділах, Положення про випуск кваліфікаційну роботу студента Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради.

Відповідно до освітньо-професійної програми передбачає демонстрацію набутих компетентностей.

- здатність до абстрактного мислення, аналізу і синтезу;
- здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово;
- здатність до пошуку та аналізу інформації з різних джерел;
- здатність виявляти, ставити та вирішувати проблеми;
- здатність бути критичним і самокритичним.
- усвідомлення взаємозв'язку між фактами, подіями, явищами і процесами в минулому та сучасності;
- здатність використовувати у професійній діяльності наукові праці та інформаційно-довідкові видання (бібліографічні довідники, путівники до архівних фондів, архівні описи тощо), сучасні інформаційно-пошукові системи;
- здатність відшуковувати необхідні для освітньої та наукової діяльності історичні джерела (архівні та опубліковані документи, етнографічні, картографічні матеріали, музейні експонати, археологічні артефакти і т. п.);

– здатність використовувати релевантні методи опрацювання історичних та археологічних джерел, зокрема інструментарій спеціальних історичних дисциплін, а також сучасні інформаційні технології для обробки історичних даних;

– здатність використовувати у фаховій діяльності знання гуманітарних та соціальних наук, вміння аналізувати, оцінювати і прогнозувати політичні, економічні, культурні й соціальні події та явища;

– здатність працювати з історичними текстами і документами, коментувати, анутовати їх відповідно до певних критеріїв; презентувати і обговорювати результати наукових досліджень;

– здатність вільно оперувати спеціальною термінологією.

Підготовка кваліфікаційної роботи спрямована на розкриття таких програмних результатів навчання:

– володіти методологією наукового пізнання та формування цілісної картини світу, розуміти закони, методи та методики проведення наукових та прикладних досліджень;

– знати найважливіші факти історичного минулого українського народу і історії людства загалом, а також мати більш глибокі знання про певний історичний період або проблему;

– розуміти контекст і причини відповідних історичних подій та використовувати ці знання у професійній діяльності;

– володіти понятійно-категоріальним апаратом історичної науки, професійно оперувати науковими термінами, прийнятими у фаховому середовищі;

– уміти працювати з письмовими, речовими, етнографічними, усними, архівними та іншими історичними джерелами;

– виявляти взаємозв'язки між процесами у минулому та на сучасному етапі, аналізувати суспільні процеси в історії України у контексті європейської та світової історії;

– брати участь у плануванні та виконанні наукових досліджень у сфері історії, презентувати результати досліджень, аргументувати висновки;

– застосовувати сучасні методики у процесі популяризації історії та археології, а також здійсненні різних видів педагогічної діяльності;

– здійснювати аналіз ситуацій з урахуванням історичного контексту та/або історичних передумов, місцевих особливостей та/або специфіки регіону;

– вміти акумулювати та поширювати кращий досвід професійної діяльності, інтегрувати досягнення інших наук для вирішення актуальних проблем історії та археології.

ПЛАН РОБОТИ НАД КВАЛІФІКАЦІЙНОЮ РОБОТОЮ

Кваліфікаційна робота покликана продемонструвати здатність здобувача раціонально обирати актуальні теми наукового історичного дослідження, працювати з великими масивами інформації, навчити обирати значущі та авторитетні праці та джерела, творчо переробляти інформацію та правильно викладати власні думки у письмовому тексті. Кваліфікаційна робота бакалавра з історичних дисциплін може бути теоретичною та практичною, вона не повинна містити компіляції та не носити реферативний характер. Робота має складатися з аналізу використаної літератури та джерел, викладу власного погляду на проблему.

Кваліфікаційна робота бакалавра виконується під керівництвом викладача кафедри, який надає консультації здобувачу під час виділеного часу та відповідно до особистого навчального навантаження. Завершується процес роботи над курсовою роботою захистом.

Написання кваліфікаційної роботи бакалавра складається з послідовних етапів, дотримання яких гарантує якість та вчасність її подання на кафедру перед захистом.

Основні етапи.

1. Розподіл навчального навантаження між викладачами кафедри відповідно до кількості здобувачів відповідного курсу. Кожному викладачу відводиться певна кількість годин для консультацій на одного здобувача. Як правило, один викладач може бути керівником не більше восьми кваліфікаційних робіт бакалавра протягом одного року. Список викладачів-наукових керівників на поточний семестр доводиться до групи здобувачів на початку навчального року. Науковим керівником роботи призначаються викладачі кафедри, які мають науковий ступінь та/або вчене звання. Питання про призначення керівників ухвалюється на засіданні кафедри історії та суспільно-економічних дисциплін.

2. Знайомство здобувача з вимогами до кваліфікаційної роботи, рекомендаціями щодо організації індивідуальної роботи з науковим керівником та правилами захисту роботи.

3. Вибір теми роботи. Кожний здобувач за допомогою наукового керівника формулює тему та подає обґрунтування доцільності її виконання. Вона має найбільш точно відповідати навчальним і науковим інтересам здобувача, під час виконання такої теми він може продемонструвати найвищий рівень ініціативи й творчих здібностей. Тема має викликати особливий інтерес здобувача, адже робота над нецікавою темою перетворюється на примусову працю з нульовою користю. Також зверніть увагу, що під час вибору теми

необхідно враховувати спеціалізацію та наукові інтереси наукового керівника, що підвищує ефективність виконання кваліфікаційної роботи бакалавра.

Під час формулювання теми зверніть увагу на те, що вона повинна бути вузькою, що потребуватиме відносно невеликого обсягу для її розкриття. Формулювання теми повинно бути чітким, конкретним і складатися, як правило не більше ніж з 5–8 слів. Уникайте громіздких синтаксичних конституцій, збігу іменників, дієприкметникових та дієприслівникових зворотів. Уникайте вживання таких конструкцій – «Щодо питання...», «До питання...», «Деякі проблеми...», «Аналіз і дослідження нових методів (нових проблем, нових шляхів, нових питань тощо)», «Дослідження проблеми...». Такі назви не відображають сутність наукового пошуку, а вказують переважно на методику дослідження.

Матеріали для роботи повинні бути у відносно легкому доступі для здобувача: бібліотека Академії, бібліотеки м. Харкова, мережа Інтернет.

4. Складання плану кваліфікаційної роботи. План складається здобувачем після ознайомлення з основною літературою з теми та обговорюється з науковим керівником. Як правило, робота має такі структурні елементи: вступ, 4 розділи (кожний з яких має 2–3 підрозділи), висновки, список використаної літератури та джерел і додатки (за необхідності). План роботи протягом наукових пошуків та накопичення матеріалу може змінюватися (Зразок 1).

Зразок 1. Приклад плану курсової роботи¹

ЗМІСТ

Вступ	3
Розділ 1. Назва розділу	5
1.1. Назва підрозділу.....	5
1.2. Назва підрозділу.....	7
Розділ 2. Назва розділу	9
2.1. Назва підрозділу.....	11
2.2. Назва підрозділу.....	15
Розділ 3. Назва розділу	18
3.1. Назва підрозділу.....	20
3.2. Назва підрозділу.....	25
Розділ 4. Назва розділу	18
4.1. Назва підрозділу.....	20
4.2. Назва підрозділу.....	25
Висновки.....	31
Список використаної літератури та джерел.....	36
Додатки.....	41

¹ Зміст кваліфікаційної роботи доцільно робити автоматизованим за допомогою інструментів MS Word.

Назва кожного розділу плану має відповідати темі роботи та відображати логічний хід наукового дослідження. Назва і зміст окремих розділів і підрозділів не повинні містити однакову інформацію. Пункти плану не повинні повторювати назву кваліфікаційної роботи та мають складатися з одного речення. Виходячи із загальної кількості сторінок кваліфікаційної роботи бакалавра, як правило, обсяг розподіляється таким чином: вступ 2,5–3 сторінки, 1 розділ 8–10 сторінок, розділи 2–4 приблизно по 15–16 сторінок, висновки – 4–5 сторінок.

5. Визначення наукового апарату кваліфікаційної роботи (актуальність, об'єкт, предмет, мета та завдання дослідження), який зазначається у вступі. Поширеною помилкою є написання вступу після закінчення основної частини. У такому випадку пункти плану, завдання та основні результати дослідження можуть бути неузгоджені. Вступ під час роботи над матеріалом може редагуватися та змінюватися, але він обов'язково передуює написанню основних підрозділів.

6. Робота з літературою та джерелами, збір теоретичного та емпіричного (за потреби) матеріалу.

7. Підготовка першої чернетки роботи та узгодження з науковим керівником, редагування тексту відповідно до зауважень та побажань керівника.

8. Проміжний звіт наукового керівника на засіданні кафедри про стан виконання кваліфікаційної роботи. Кафедра встановлює строки звітування наукових керівників та здобувачів про готовність кваліфікаційної роботи не менше трьох разів за семестр. Здобувач має сумлінно дотримуватися графіку виконання роботи, вчасно звітувати перед науковим керівником.

9. Оформлення другої чернетки роботи, виправлення зауважень та побажань наукового керівника. Консультація з науковим керівником.

10. Оформлення остаточного варіанту кваліфікаційної роботи відповідно до вимог, подання її зшитого у тверду обкладинку та електронного варіанту на кафедру не менше ніж за 15 днів до дати захисту. Кваліфікаційні роботи реєструються у спеціальному журналі, який входить до номенклатури документації кафедри та зберігається відповідно до вимог до нормативних документів.

11. Захист кваліфікаційної роботи у визначену дату під час засідання комісії, склад якої затверджується відповідним наказом ректора академії. Процедура захисту передбачає виступ здобувача протягом 10–12 хвилин з повідомленням про основні результати дослідження та відповідь на додаткові питання членів комісії. Виступ обов'язково супроводжується роздавальним матеріалом або електронною презентацією. Члени комісії можуть ставити питання щодо змісту кваліфікаційної роботи та теми дослідження загалом.

Після виступу здобувача слово для характеристики його роботи надається науковому керівнику. Після виступів усіх здобувачів комісія проводить закрите засідання для оцінювання кваліфікаційних робіт. Оцінюється якість проведеного дослідження, глибина знань здобувача з теми, уміння обґрунтовувати власну думку та отримані результати дослідження. Оцінювання роботи відбувається згідно нормативних актів Комунального закладу «Харківська-гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради [5, с. 22–24] (Табл. 1). Після обговорення оцінок комісія оголошує їх на відкритому засіданні усім здобувачам. У разі незгоди з оцінкою, здобувач може її оскаржити у встановленому порядку.

Слід звернути увагу, що відповідальність за правильність наведених цитат, фактичний матеріал, якість оформлення роботи, дотримання принципів академічної доброчесності несе здобувач як автор кваліфікаційної роботи бакалавра, а також його науковий керівник. Після захисту курсова робота зберігається серед документації кафедри протягом п'яти років.

Таблиця 1. Критерії оцінювання курсових та дипломних робіт

Критерії оцінки та бали				Максимальна оцінка у балах
ВИКОНАННЯ РОБОТИ				
1. Актуальність, теоретичне і практичне значення роботи				
необґрунтовані		обґрунтовані; робота містить елементи наукової новизни		5
1–2		3–5		
2. Чіткість формулювання об'єкта, предмета, мети і завдань дослідження				
об'єкт, предмет, мета і завдання дослідження не сформульовані	об'єкт, предмет, мета і завдання дослідження сформульовані неправильно	об'єкт, предмет, мета і завдання дослідження сформульовані нечітко	об'єкт, предмет, мета і завдання дослідження сформульовані чітко	15*
0	1–2	3–4	5	
3. Логічність структури та її відповідність темі роботи				
міст та структура не відповідають назві роботи, визначеній меті та поставленим завданням	зміст та структура частково відповідають назві роботи, визначеній меті та поставленим завданням	зміст та структура відповідають назві роботи, визначеній меті та поставленим завданням		5
1–2	3	4–5		

Продовження таблиці 1. Критерії оцінювання курсових та дипломних робіт

4. Методологічний апарат дослідження			
робота не має дослідницького характеру, базується на некоректному використанні методів дослідження	робота має дослідницький характер, але базується на не завжди коректному використанні методів дослідження	робота має дослідницький характер, базується на коректному використанні доцільних методів дослідження	5
1–2	3	4–5	
5. Аналіз наукових джерел			
відсутній	Поверхневий (аналіз стану проблеми здійснено за навчальною літературою та застарілими джерелами)	глибокий і всебічний (аналіз стану проблеми здійснено за новітніми вітчизняними і зарубіжними джерелами)	5
0	1–3	4–5	
6. Системність і повнота у розкритті теми			
у роботі не розкрито основних питань щодо теми дослідження; робота ґрунтується на ненаукових положеннях	у роботі належно висвітлено окремі питання, або аналіз проблемних питань має дещо поверхневий характер; предмет дослідження істотно звужено	у роботі висвітлено всі питання теми з опертям на фундаментальні положення сучасної історичної науки	5
1–2	3	4–5	
7. Стыль, грамотність, логічність викладу			
робота написана зі значною кількістю допущених орфографічних, пунктуаційних та стилістичних помилок	робота написана українською літературною мовою з незначною кількістю допущених орфографічних, пунктуаційних та стилістичних помилок	робота написана грамотною, українською літературною мовою, не допускаючи орфографічних, пунктуаційних та стилістичних помилок	5
1–2	3–4	5	
8. Якість оформлення роботи			
оформлення роботи не відповідає встановленим вимогам	оформлення роботи відповідає встановленим вимогам, але допущено кілька некоректностей	оформлення роботи повністю відповідає встановленим вимогам	5
1–2	3–4	5	

Продовження таблиці 1. Критерії оцінювання курсових та дипломних робіт

9. Аргументованість висновків, їх відповідність одержаним результатам				
в роботі відсутні висновки як результати дослідження, або вони не є конкретними та не ґрунтуються на положеннях роботи (не впливають з її змісту)	робота містить конкретні висновки щодо результатів дослідження, однак вони не є належно аргументованими та чітко викладеними	результати дослідження чітко сформульовані, належно обґрунтовані, мають науковий характер і практичне значення		5
1–2	3	4–5		
10. Ступінь самостійності автора роботи, особистий внесок автора в роботу				
робота має компілятивний характер, наукова полеміка відсутня	робота є частково самостійним дослідженням проблеми, що пояснюється фрагментарним характером наукової полеміки	робота є самостійним дослідженням актуальної проблеми історії		5
1–2	3	4–5		
11. Співпраця з науковим керівником при підготовці роботи				
робота підготовлена без погодження з науковим керівником або подана на кафедру з порушеннями встановлених строків	робота завершена і подана на кафедру у визначені терміни, однак в процесі її виконання студент не погоджував свої дії з науковим керівником	на всіх етапах виконання роботи студент виконував завдання за погодження їх з науковим керівником; робота була вчасно подана на кафедру у готовому до захисту вигляді		5
1–2	3–4	5		
12. Оцінка наукового керівника (без урахування захисту роботи)				
незадовільно	задовільно	добре	відмінно	5
2	3	4	5	
Разом				70

* Оцінка за чіткість формулювання об'єкта, предмета, мети і завдань дослідження розраховується за ваговим коефіцієнтом 3.

Продовження таблиці 1. Критерії оцінювання курсових та дипломних робіт

ЗАХИСТ РОБОТИ						
здобувач на захист не з'явився	здобувач не в змозі відповісти на поставлені запитання, неспроможний аргументувати положення роботи	здобувач намагається дати відповідь на поставлені запитання і робить спроби аргументувати положення роботи	здобувач допускає суттєві неточності у відповідях на запитання, не завжди належно обґрунтовує положення роботи	здобувач дає правильні відповіді на всі запитання, але не завжди упевнений в аргументації, чи не завжди коректно її формулює	здобувач дає правильні та чіткі відповіді на всі запитання, правильно аргументує власну позицію	30**
0	1	2	3	4	5	
Разом						30
Загалом						100

Оцінка за **Захист роботи розраховується за ваговим коефіцієнтом 6.

Робота допускається до захисту за умови, що її попередня оцінка (за критеріями 1-12) за висновками наукового керівника становить не менше 40 балів.

СТРУКТУРА КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ БАКАЛАВРА

Вступ. Вступ складається з послідовно розміщених елементів роботи, які формують основний науковий апарат твору. У вступі здобувач розкриває актуальність теми дослідження, об'єкт, предмет, мету, завдання роботи, хронологічні та територіальні межі дослідження, новизну, теоретичне та практичне значення, структуру і апробацію результатів.

Актуальність теми передбачає розкриття її значимості для сучасного стану історичної науки, соціально-економічного та політичного розвитку світу та України, необхідності дослідження проблеми. Актуальність теми формулюється на основі аналізу історіографічної та джерельної бази дослідження. Висвітлення актуальності не повинно бути багатослівним, визначати сутність наукової проблеми (завдання). Для цього достатньо кількох точних, логічно побудованих речень.

Мета і завдання дослідження. Мета дослідження – це ідеал дослідження, передбачення кінцевих результатів кваліфікаційної роботи. Мета розкриває те, чого автор прагне досягти при проведенні досліджень. Під час формулювання мети використовують слова «виявити», «встановити», «обґрунтувати», «розробити», «перевірити», «визначити» тощо. Мета має

вказувати на об'єкт і предмет дослідження. Завдання дослідження співвідносяться з підрозділами плану роботи. Під час визначення завдань використовують слова «показати», «проаналізувати», «розкрити», «висвітлити» тощо. Слід звернути увагу, що кожне з вказаних слів можна використати при формулюванні тільки одного завдання.

Об'єкт дослідження. Об'єктом виступає частина реальної дійсності, яку досліджує автор роботи, тобто це процес або явища, які породжують проблемну ситуацію. **Предметом дослідження** виступає частина об'єкта, яка безпосередньо досліджується з певною метою. Предмет міститься у межах об'єкта, тобто об'єкт і предмет дослідження співвідносяться як загальне та часткове. Наведемо приклади визначення об'єкта і предмета дослідження (Табл. 2).

Таблиця 2. Приклади визначення об'єкта і предмета дослідження

№ з/п	Тема	Об'єкт	Предмет
1.	Керамічні люльки на теренах України в XVII–XVIII ст.	Історичні джерела – як археологічні, так і етнографічні, – пов'язані з виробництвом, побутуванням глиняних люльок та ступенем розповсюдження звичаю паління на теренах України.	Наукові роботи українських, радянських, російських, та інших дослідників: музейників, істориків-теоретиків, етнографів та археологів-практиків.
2.	Городища скіфського часу на Слобожанщині	Захисні споруди городищ та довгі вали скіфського часу на теренах Слобожанщини.	Фортифікація скіфського часу на Слобожанщині як комплексне явище, яке тісно пов'язане з рівнем розвитку виробничих сил та військової справи місцевого населення.
3.	Історіографія питання щодо російської присутності в Маньчжурії та Китаї у середині XIX – на початку XX ст.	Історичні джерела, пов'язані з історією російської колонізації Маньчжурії та Китаю	Наукові роботи радянських, російських, російсько-емігрантських та китайських дослідників.
4.	Політика СРСР щодо Ірану, 1972–1989 рр.	Міжнародні відносини на Близькому та Середньому Сході в 1970–1980-х рр.	Політика СРСР щодо Ірану, 1972–1989 рр.

Продовження таблиці 2. Приклади визначення об'єкта і предмета дослідження

5.	Фортифікація салтівських лісостепових городищ	Будівельні матеріали та прийоми, застосовані у військовій архітектурі салтівським населенням лісостепу.	Оборонні споруди салтівських лісостепових городищ.
6.	Образ половців у польській історичній думці XI–XIV ст.	Польська історична думка з XI до XV ст.	Образ половців у польській історичній думці XI–XV ст.
7.	Боярство Південно-Західної Русі XI–XIV ст.	Боярство як провідний прошарок суспільства князівств Південно-Західної Русі XI–XIV ст.	Особливості формування та розвитку боярства як окремої суспільної верстви, зроблено акцент на його соціальному, економічному та політичному становищі в окремих князівствах, територіальних відмінностях в умовах існування боярства.
8.	Будівельна справа салтівського лісостепового населення в басейні Сіверського Дінця I тис. до н.е.	Матеріальна культура салтівського населення на території лісостепового басейну Сіверського Дінця	Будівельна справа населення салтівсько-маяцької культури лісостепового басейну Сіверського Дінця у VIII–X ст.
9.	Римська імперія і Парфія: політичні та військові контакти (кінець I ст. до н.е.) – початок III ст. н.е.	Взаємовідносини Римської імперії з Парфією	Зовнішня політика Риму та Парфії, її форми і засоби, обрані цими державними утвореннями у політичних та військових контактах.

Хронологічні межі визначаються як нижня та верхня. Як межі дослідження можуть зазначатися тисячоліття, століття, роки та конкретні дати із обов'язковим обґрунтуванням вибору саме цього періоду.

Територіальні межі. Вказується територія, з історії якої проводиться дослідження в зазначений часовий проміжок. Територіальні межі кваліфікаційної роботи мають бути досить вузькими для того, щоби в рамках обмеженого обсягу кваліфікаційної роботи можна було б їх розкрити якомога якісніше.

Новизна кваліфікаційної роботи. Коротко визначається, який внесок здобувач зробив у розвиток історичної науки. Звертаємо увагу, що на відміну

від курсової роботи, яка має переважно навчальний характер, головне завдання кваліфікаційної роботи показати вже сформовані компетенції. Тому елемент новизни присутній обов'язково. Новизна визначається словами «вперше», «отримало подальший розвиток», «систематизовано», «узагальнено» тощо. У кваліфікаційній роботі бакалавра новизною може вступати вивчення малодослідженого або недослідженого історичного факту або явища, новий погляд або нова інтерпретація історичного факту/явища, введення до наукового обігу нових джерел тощо. Новизна кваліфікаційної роботи не може бути тотожною актуальності та не має мати вигляд анотації роботи.

Методи наукового дослідження. Методами наукового дослідження є способи розв'язання завдань роботи. У кваліфікаційній роботі перераховуються використані методи дослідження. Спочатку зазначаються загальнонаукові методи, а потім – спеціально-наукові (методи історичного пізнання).

Загальнонаукові методи дослідження засновані на принципах теорії пізнання (теорія пізнання, або гносеологія, це розділ філософії, який досліджує процес і принципи пізнання явищ навколишнього світу). До них відносяться:

• **вимірювання** – це метод порівняння будь-якої величини з еталоном, одиницею вимірювання. Число, яке виражає відношення вимірюваної величини до еталона, називається числовим значенням цієї величини. Значення ж величини, яке прийняте за одиницю, називається розміром одиниці. Вимірювання застосовується під час експерименту та спостереження і є об'єктивною кількісною оцінкою явищ, що досліджуються;

• **спостереження** – це метод пізнання, за якого об'єкт вивчають без втручання в нього, лише фіксують, вимірюють, визначають якості об'єкта, характер його зміни. Наприклад, можна проводити спостереження за рухами атомів чи молекул, за політичними чи економічними змінами у суспільстві тощо. Наукові спостереження також проводять для збору фактів, які закріплюють або заперечують ту чи іншу гіпотезу. Повсякденне спостереження обмежене біологічними можливостями органів чуття, але завдяки розвитку техніки, створенню та застосуванню спеціальних інструментів, приладів діапазон чуттєвого сприйняття явищ безмежно розширився. Проте в спостереженні завжди зберігається певна залежність спостерігача від процесу, явища, яке він вивчає. В якості тільки спостерігача дослідник не може змінювати об'єкт, регулювати саме протікання процесу, керувати ним та контролювати його;

• **експеримент** – це найзагальніший емпіричний метод пізнання, який не лише включає вимірювання і спостереження, а й здійснює зміну об'єкта дослідження тощо. Він відрізняється від спостереження активним характером. Експеримент дозволяє, по-перше, ізолювати об'єкт, який досліджується, від

впливу несуттєвих для нього явищ, які приховують його власну сутність, тобто вивчати об'єкт в «чистому» вигляді. По-друге, в ході експерименту багаторазово відтворюється протікання процесу в чітко фіксованих умовах, які постійно є під контролем. По-третє, експеримент дозволяє змінювати саме протікання процесу, який вивчається, стан об'єкта вивчення аж до перетворення його в інші, донині не відомі об'єкти. Все це зумовлено постановкою проблеми, для розв'язання якої проводиться експеримент. Важливою є проблема впливу процедур, які використовуються в експерименті, спостереженні та вимірюванні, на об'єкт, який вивчається. В сучасній науці враховується принцип відносності властивостей об'єкта до засобів експерименту, спостереження та вимірювання;

• **аналогія** – це загальнологічний засіб пізнання (умовивід), в якому на основі схожості предметів за одними ознаками робиться висновок про їх можливу схожість за іншими ознаками. Той факт, що схожі в одному відношенні предмети схожі також у деяких інших відношеннях, складає основу не тільки аналогії як особливого пізнавального прийому, але і методу моделювання. Аналогія становить основу моделювання. При використанні методів аналогії та моделювання слід мати на увазі й те, що яка б не була знайдена схожість ознак предметів, що розглядаються, висновки за аналогією завжди будуть тільки ймовірними;

• **аналіз** – це метод пізнання, який полягає в розкладанні цілого на частини, протилежним якому є метод синтезу. Аналіз є таким способом дослідження об'єкта, який полягає у виокремленні його частин, властивостей, відношень тощо з метою їх самостійного вивчення. В результаті отримуються часткові, абстрактні, неповні знання, оскільки поза увагою залишається взаємозв'язок частин. Але без такого розкладання на частини цілісного об'єкта неможливо досягнути його внутрішню організацію;

• **синтез** – це метод пізнання, який полягає у поєднанні частин у ціле, протилежний методу аналізу. Ціле не зводиться до суто механічної суми його частин, оскільки одні й ті самі елементи цілого можуть характеризуватися неоднозначними взаємозв'язками та взаємодіями. Саме на виявлення принципів систематичної єдності окремих сторін та складових частин об'єкта спрямований розумовий синтез як метод пізнання;

• **індукція** – це метод пізнання, в основі якого є рух думки, логічний умовивід від одиничного до загального. Це форма умовиводу, де на підставі знання про окреме робиться висновок про загальне;

• **дедукція** – це метод пізнання, в основі якого є рух думки від загального до одиничного. Форма умовиводу, за якою на основі загального правила

логічним шляхом з одних положень як істинних з необхідністю виводиться нове істинне положення;

• **абстрагування** – це один зі способів пізнання та теоретичного подання реальності в знанні, який полягає у виділенні й розгляді деяких (а можливо, і однієї) особливостей і прикмет предмета, з тим щоб не зупинятися на другорядному, а зосередитися на найважливішому, з огляду на поставлене пізнавальне завдання. В широкому розумінні абстрагування є мисленнєве відволікання від одиничного, випадкового, несуттєвого і виділення загального, необхідного, суттєвого, з тим щоб спростити шлях до науково об'єктивного знання. Результатами абстрагування є утворення абстрактних понять, категорій, які теоретично представляють лише одну з важливих сторін чи прикмет об'єкта пізнання. На основі понять-абстракцій, за допомогою системи зв'язків між ними конструюються теоретичні об'єкти, які призначені для опису і пояснення явищ і предметів. Результатом абстрагування є створення абстрактного об'єкта, який хоча і має аналог у реальності, але у порівнянні з ним є дуже спрощеним. Такий результат має назву абстракції. Саме у потрібний спосіб у науці утворюються такі абстракції, як точка, пряма, множина тощо;

• **гіпотетико-дедуктивний метод** – це метод теоретичного дослідження, який полягає у висуванні гіпотез про причини досліджуваних явищ і виведенні висновків з цих гіпотез шляхом дедукції. Він передбачає створення системи пов'язаних між собою гіпотез, з яких виводять твердження про емпіричні факти. Якщо одержані наслідки відповідають усім фактам, наведеним у гіпотезі, то ця гіпотеза визнається достовірним знанням. Гіпотетико-дедуктивний метод є важливою складовою методології науки. Він дає змогу перевірити будь-яку гіпотезу в складі гіпотетико-дедуктивної теорії. Слід пам'ятати, що цей метод не застосовується у відриві від інших методів наукового пізнання;

• **діалектичний метод** – сформувався тоді, коли з'явилася чітка пізнавальна потреба розкрити сутність світу з погляду процесів розвитку, властивого йому загального взаємозв'язку, якісних перетворень. Цей метод орієнтував на розгляд усього існуючого як такого, що виникає, проходить у своєму розвитку певні стадії і зникає, перетворюючись на щось нове, а також на пізнання всіх явищ як взаємодії протилежностей. Себто діалектичний метод дозволяє розглянути будь-яке явище у процесі зміни, розвитку, в основі якого лежить єдність і боротьба протилежностей. Діалектичний метод дає спосіб розв'язання таких проблем: визначення протилежностей; їх аналіз і синтез у деяке ціле; розкриття механізмів руху і розвитку [35, с. 399–406];

• **системний аналіз** – це вивчення об'єкта дослідження як сукупності елементів, що утворюють систему. У наукових дослідженнях він передбачає

оцінку поведінки об'єкта як системи з усіма факторами, які впливають на його функціонування. Цей метод широко застосовується у наукових дослідженнях при комплексному вивченні діяльності виробничих об'єднань і галузі в цілому, визначенні пропорцій розвитку галузей економіки тощо [24, с. 62];

• **порівняння** – це пізнавальна операція, що лежить в основі умовиводів щодо схожості чи відмінності об'єктів (або ступенів розвитку одного й того ж об'єкта). За допомогою порівняння виявляють якісні й кількісні характеристики предметів. Найпростішим і важливим типом відносин, що виявляються у ході порівняння, є відносини тотожності й відмінності. При цьому порівняння має смисл лише у сукупності «однорідних» предметів, що утворюють клас. Воно є основою логічного прийому аналогії і є вихідним пунктом порівняльно-історичного методу [18, с. 28–29];

• **узагальнення** – це процес становлення загальних властивостей і ознак предметів. Воно тісно пов'язане з абстрагуванням. Гносеологічною основою узагальнення є категорії загального та одиничного. Загальне є філософською категорією, що відображає схожі, повторювані риси та ознаки, які належать кільком одиничним явищам чи всім предметам даного класу, а одиничне – виражає специфіку, своєрідність саме даного явища (чи групи явищ однакової якості), його відмінність від інших. Узагальнення не може бути нескінченним. Його межею є філософські категорії, які не мають родового поняття і тому узагальнювати їх не можна [18, с. 32];

• **генетичний метод** – це метод пізнання, який досліджує виникнення, походження та становлення явищ, які розвиваються. Генетичний метод передбачає аналіз певного вихідного стану об'єкту та виведення з нього наступних станів. Генеза природного та соціального буття був у центрі уваги античних мислителів (атом у Демокрита, стихії у Аристотеля, субстанція тощо). Генетичний метод виражається у космогонічній гіпотезі Канта-Лапласа, атомістиці Дальтона і т.д. У ХХ ст. генетичний метод переважно використовувався при аналізі форм свідомості, упереджень, ціннісних орієнтацій тощо [32, с. 16–17].

Спеціально-наукові методи (власне методи історичного пізнання) є загальними, належать історичній науці у цілому й застосовуються в усіх галузях історичних досліджень [52, с. 79]. Верхній щабель методології історичної науки становлять принципи:

• **принцип історизму** – дозволяє розглядати явище, яке досліджується у контексті конкретного історичного часу та оточення, з урахуванням об'єкта дослідження та пов'язаних з ним явищ;

• **принцип усебічності** – вимагає виявлення усіх передумов та факторів виникнення та розвитку історичного явища, яке передбачає аналіз об'єкта дослідження у контексті його внутрішніх та зовнішніх зв'язків [33, с. 188–189];

• **принцип об'єктивізму** – кожний науковець має прагнути до неупередженого висвітлення фактів дійсності. Історик повинен бути вільним або принаймні прагнути бути вільним від ідеологічного диктату, цензури, зашореності та політичних уподобань.

До методів належать:

• **історико-порівняльний метод (історико-компаративні студії)** – базується на виявленні спільного та відмінного у явищах, процесах, які знаходяться у різних просторово-часових координатах, що дуже важливо для встановлення певних тенденцій розвитку. Історико-порівняльний метод допомагає розкрити сутність історичного процесу, його закономірності та особливості, виявити паралелі, тобто спільні, схожі та особливі, відмінні риси, ознаки, рівні розвитку об'єкта, який вивчається, роздивитися зміни, які відбулися (цей метод заснований на синтетичному порівнянні схожих за якимось критерієм явищ, що дозволяє виявити нові, до сьогодні невідомі історичні індивідуальності або наповнити абстрактні поняття конкретним історичним змістом [33, с. 188–189]. Особливу ефективність компаративістські студії мають у дослідженнях, заснованих на кількісних показниках. Тобто, господарська історія; соціально-політична історія (революційні рухи, соціальні вибухи, типологія імперій тощо); історія суспільних формацій (наприклад, феодалної); історія ідей, історична демографія (шлюбний вік, дані народжуваності/смертності) [21, с. 244];

• **ідеографічний (нарративний) метод** – передбачає максимально точний та об'єктивний опис фактів на основі свідчень джерел, а звідси і їх пояснення;

• **хронологічний метод** – зобов'язує історика дотримуватися часової послідовності висвітлення історичного процесу;

• **метод контент-аналізу** – кількісно-якісний метод, запозичений із соціології. Він базується на вивченні змісту абстрактних формалізованих явищ та їх проявів. Його застосування дозволяє здійснити правильний збір інформації з проблеми, дослідити текст джерела на шляху від тексту до створення позатекстової реальності та передбачає строгість і послідовність дослідження. За допомогою цього метода виявляються найрізноманітніші тенденції (економічні, політичні, соціальні, антропологічні, психологічні, культурні), які дозволяють скласти цілісну картину генези та принципів еволюції феномену, який розглядається;

• **метод дискурс-аналізу** – частина контент-аналізу, його сутність у постановці альтернативних питань до традиційних текстових джерел, які

дозволяють виявити не події або ставлення до них авторів, а соціальні відносини, які стоять поза текстом, а також панівний дискурс;

• **метод ретроспекції** – запозичення (перенесення) свідчень джерел більш раннього та більш пізнього часу у порівнянні з джерелами, які вивчаються;

• **історико-типологічний метод** – спрямований на визначення сутності історичних явищ і фактів, виявлення загальних, схожих ознак, тенденцій, закономірностей у тих чи інших явищ (цей метод дозволяє упорядкувати предмети вивчення за кількісно різними типами, класами тощо на основі притаманних їм значимих ознак. Основою цього методу є розуміння взаємозв'язку одиничного, особливого, загального та всеохоплюючого у історичному процесі);

• **історико-генетичний метод** – спрямований на вивчення процесу розвитку, еволюції того чи іншого явища у минулому. Він послідовно розкриває закономірності, якості, функції дійсності, яка вивчається, самого об'єкта дослідження у процесі його історичного розвитку (пізнання йде від одиничного до особливого, потім від загального до всезагального. Використання цього методу в історичних дослідженнях передбачає встановлення породження тих чи інших подій подіями більш ранніми та дозволяє заглибитися у проблеми походження та фази еволюції феномену, який вивчається);

• **історико-системний метод (метод системного аналізу, системний підхід)** – дозволяє досліджувати предмет, явище як єдине ціле, яке складається із взаємопов'язаних елементів, підсистем, компонентів та при цьому отримати цілісно структуровану картину минулого;

• **метод класифікації** – послідовний розподіл системи з метою систематизації з метою отримання знання про склад її елементів, підсистем, компонентів, особливостей внутрішніх і зовнішніх зв'язків;

• **метод історичної антропології** – ставить у центр дослідження усі сторони діяльності конкретних людей, суспільне життя;

• **метод термінологічного аналізу** – вивчення історії термінів та предметів, які вони позначають, понять, встановлення взаємозв'язку ту субординації понять;

• **мікроісторичний підхід, мікроісторія** – історія на рівні людини, яка вивчає життєдіяльність низових (опорних) комірок, передбачає зосередження уваги на своєрідності окремих об'єктів та суб'єктів, мікросистем (такий метод не придатний для досліджень процесів, які повторюються). Зазвичай його визначають як важливий метод історіографічного дослідження, заснованого на збиранні та зосередженому розгляді найдрібніших фактів, або як напрям в

історіографії, який віддає перевагу вивченню найдрібніших фактів людської історії в окресленому колі;

• **метод нової локальної історії** – передбачає «спосіб бачити» локальні об'єкти не в традиційних межах, а спостерігати зв'язки «поперек» адміністративних, політичних, культурних кордонів;

• **просопографічний аналіз** – передбачає розгляд історичних осіб не як окремих персонажів, а як членів певного колективу (за допомогою цього методу можна досліджувати, наприклад, великі родини, їхні економічні і кланові зв'язки, вплив на стан справ у тому чи іншому регіоні);

• **історико-біографічний метод (кейс-аналіз)** – дозволяє заглибитися в історію життя та діяльності персоналій та через призму біографії побачити соціальну дійсність, де життя індивіда переплітається з середовищем;

• **морфологічний метод** – метод опису зовнішнього вигляду речей та явищ;

• **історико-картографічний метод** – продуктивний під час аналізу геополітичних, гео економічних та геостратегічних факторів [33, с. 187–191];

• **археологічні методи** – цілий комплекс особливих способів пізнання, які зосереджені на розвідках археологічних пам'яток, розкопках могильників, поселень та інших об'єктів, пов'язаних зі слідами життєдіяльності людини. Важливою частиною цього кластеру наукової діяльності є специфічна польова фіксація та її документація, польова консервація, аналіз, реконструкція, опис та обробка археологічних матеріалів, датування та синхронізація, статистика, склад та технологія давніх матеріалів та деякі інші. Вони почасти використовують досягнення суміжних наук та знаходяться у міждисциплінарній площині [31, с. 20–219]. Археологічні методи вирізняються серед інших як такі, що застосовуються, перш за все, до матеріальних решток та їх слідів безпосередньо на місці їх створення чи відображення у просторі (нерухомі пам'ятки) та відносно артефактів, що можуть бути переміщені внаслідок вилучення в певний спосіб з місця фіксації або без такого, але зберігають інформацію стосовно технологій, стилів, матеріальної і духовної культури тієї чи іншої історичної епохи. Археологічні методи почасти пов'язані з архітектурними, будівельними, геологічними, антропологічними, ботанічними, зоологічними, географічними та багатьма іншими методами інших сфер наукового знання, які впливали на характер проявів матеріальної та духовної культури людства. Саме цими специфічними рисами будуть вирізнятися кваліфікаційні роботи на археологічну тематику. Зокрема, в них можуть бути розділи чи підрозділи, які присвячені, на перший погляд, не суто історичним питанням, а технологіям, клімату та його змінам у часі, геологічним процесам, антропологічній, зоологічній, ботанічній еволюції, морським чи атлантичним течіям тощо. Але при цьому повинен бути висвітлений той самий

вплив на людську діяльність того чи іншого супутнього фактору, визначені причинно-наслідкові явища.

Практичне значення роботи – зазначається можливість використання отриманих результатів. Наприклад: використання отриманих результатів у подальшій науковій роботі під час підготовки наукових праць з теми; під час підготовки лекційного курсу для освітніх компонентів (обов'язкових або за вибором); формування музейних експозицій, зводів пам'яток; підготовці екскурсій тощо. Зверніть увагу, що якісне наукове дослідження, яке лежить в основі кваліфікаційної роботи бакалавра, може отримати продовження під час написання кваліфікаційної роботи магістра або дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії.

Апробація результатів роботи – вказуються конференції, симпозіуми, семінари, відкриті лекції, наукові статті тощо, в яких були опубліковані отримані результати. Власні публікації автора вносяться до списку використаної літератури та джерел, у тексті на ці публікації робляться посилання.

Структура роботи – вказати складові елементи кваліфікаційної роботи, кількість розділів, висновки, а також навести список використаної літератури та джерел (зазначати кількість назв), кількість додатків, загальну кількість сторінок роботи.

Розділ 1. Історіографія та джерельна база дослідження. Розділ складається з двох підрозділів, в яких подається аналіз історіографічної та джерельної бази дослідження. Кваліфікаційна робота як вид наукової роботи має містити аналіз, а не просте перерахування використаних наукових творів. Термін «історіографія» в роботі використовується у таких значеннях:

– форми свідомості та самосвідомості історичної науки, переважно у внутрішньому, рефлексивному розумінні;

– сукупність історичних студій з певної проблеми, теми чи наукової галузі (дисципліни) у вузькому сенсі, які мають спільну просторово-хронологічну локалізацію та предметну область дослідження (наприклад: історіографія новітньої історії України, церковна історіографія, історіографія історії Слобідської України, військова історіографія, історіографія історії української революції 1917–1921 рр. та ін.);

– історіографія літератури певної доби чи періоду, об'єднаної спільним соціо- та етнокультурним простором, типовими інтелектуальними рефлексіями і концептуальними підходами (наприклад, козацько-старшинська історіографія, українська романтична історіографія, українська радянська історіографія, українська еміграційна історіографія та ін.).

Автор кваліфікаційної роботи під час роботи з історичними дослідженнями визначає малодосліджені або недосліджені моменти об'єкта та предмета дослідження. Під час роботи слід проаналізувати усі доступні публікації з тематики дослідження, провести їх класифікацію, розподіл наукового доробку попередників за визначеними критеріями: за країною походження, за хронологією появи, за концептуальними особливостями, об'єктом і предметом дослідження тощо.

У другому підрозділі наводиться аналіз використаних історичних джерел. Автор кваліфікаційної роботи наводить класифікацію джерел (за походженням, за часом появи, за зовнішніми та внутрішніми ознаками, за способом вираження інформації тощо). Наприклад [47, с. 96–97]:

- за способом кодування та відтворення інформації (речові, словесні, зображальні, звукові, поведінкові, конвенціональні та ін.;
- за змістом: соціально-економічні (господарські), політичні, правничі, культурологічні, релігійні та ін.;
- за походженням: особливі, колективні; за фондоутворювачем та ін.;
- за хронологічно-географічною ознакою: історичні епохи, періоди, регіони, країни та ін.;
- за формою: будівлі, літописи, картини, кінофільми та ін.

Зазначимо, що наведена класифікація не є вичерпною, автор може навести власні критерії групування джерел.

У розділі подаються тільки ту історіографію та тільки ті джерела, які були реально використані в роботі. Аналіз історіографічної та джерельної бази роботи не може перевищувати 20% від загальної кількості сторінок. Обсяг першого розділу співвідносить з обсягами інших розділів як 1:3.

Розділи 2–4. Викладаються основні результати дослідження. Розділи, як правило складаються, з двох–трьох підрозділів, назви та зміст яких співвідносяться з завданнями кваліфікаційної роботи. За потреби розділів основної частини роботи може бути п'ять, але більша кількість розділів не дозволяє провести ґрунтовне дослідження в межах обсягу кваліфікаційної роботи.

Кожний підрозділ та розділ закінчуються короткими висновками. Висновки позначаються тільки за змістом, графічно вони не виділяються та починаються словами «таким чином», «отже», «підбиваючи підсумки», «підсумовуючи» тощо. Зверніть увагу, що висновки до підрозділів та розділів не можуть дублюватися. Орієнтовний обсяг висновків до підрозділу – 1 абзац, розділу – від 0,5 до 1 сторінки.

Висновки. Наводяться найбільш важливі результати дослідження, можливі рекомендації щодо практичного застосування результатів,

перспективи подальшої роботи над тематикою. Висновки співвідносяться з поставленими завданнями, дозволяється нумерувати пункти висновків згідно з нумерацією завдань. Кожний висновок подається окремим абзацом. Загальні висновки ґрунтуються на висновках до підрозділів та розділів, але НЕ повторюють їх.

Список використаної літератури та джерел. Список у кваліфікаційній роботі бакалавра має складатися не менше ніж з 60–80 використаних назв. Список складається в **алфавітному порядку** за першими літерами прізвища автора або першого слова назви в інших випадках. Спочатку розміщуються джерела інформації від А до Я з кириличною графікою, потім джерелами від А до Z з латинською графікою. Якщо назва джерела інформації починається з цифри, то воно розміщується за першою буквою назви цифри. Наприклад, 6325325.com буде поміщено на букву «Ш» – шість. Джерела інформації, які використовують інші алфавіти, окрім кириличного та латинського подаються відповідно до їх алфавіту у кінці списку використаної літератури та джерел. Нумерація списку наскрізна. Доречно використовувати автоматичний список за допомогою інструментів MS Word. Список оформлюється відповідно до ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення і правила складання». За потреби дозволяється групувати назви джерел інформації відповідно до їх змістовного наповнення, походження, призначення тощо. У такому разі заголовок групи вказується по центру напівжирним шрифтом, але наскрізна нумерація зберігається.

Додатки. Додатки до кваліфікаційної роботи є факультативним (необов'язковим) елементом. Їхнє призначення – доповнити, розширити або проілюструвати основний матеріал роботи. До додатків можуть включатися ілюстрації, таблиці, схеми, діаграми, фотокартки, креслення, витяги з джерел та літератури тощо.

ТЕХНІЧНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ

Кваліфікаційна робота виконується державною мовою. Загальний обсяг основного тексту роботи складає **60–70 сторінок**. Список використаної літератури та додатки не включаються до загального обсягу роботи. Робота друкується на аркуші стандартного формату А4 з одного боку. Вона подається науковому керівнику для захисту у стандартній у стандартній

твердій обкладинці. Електронний примірник кваліфікаційної роботи у форматі *.doc, або *.docx надається науковому керівнику та на кафедру на електронному носії для перевірки за допомогою спеціального програмного забезпечення на наявність неправомірних запозичень та плагіату.

Текст кваліфікаційної роботи друкується шрифтом **Times New Roman** текстового редактора MS Word, кегль **14**, міжрядковий інтервал **1,5**, абзацний відступ **1,25**. Не допускається форматування абзаців за допомогою пробілів та клавіши Tab. Стандартні береги сторінки складають: верхнє та нижнє – 2 см, ліве – 3,5 см, праве – 1,5 см. Таким чином кількість рядків на сторінці складає 29–30 рядків та близько 1800 друкованих знаків з пробілами. У тексті роботи можуть використовуватися друковані знаки іншими алфавітами, окрім кириличного та латинського. У такому випадку необхідно простежити, щоби такий текст читався без помилок на різних комп'ютерах з різними версіями MS Word. Виділення важливої інформації дозволяється курсивом або напівжирним шрифтом. Текст роботи не має містити орфографічних помилок. У разі виявлення помилки після друку та зшивання роботи дозволяється вносити виправлення за допомогою коригуючої рідини та ручки чорного кольору, але не більше двох помилок на одній сторінці тексту.

Нумерація сторінок проставляється арабськими цифрами у правому верхньому куті сторінки без крапки. Титульна сторінка не нумерується. Сторінки проставляються інструментом «Вставка» – «Номер сторінки» – «Вверху сторінки». У розділі «Конструктор» поставити позначку «Особий колонтитул для первой сторінки».

Титульний аркуш кваліфікаційної роботи виглядає таким чином (Зразок 2):

Зразок 2. Титульна сторінка кваліфікаційної роботи

Міністерство освіти і науки України
Департамент освіти і науки
Харківської обласної державної адміністрації
КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«ХАРКІВСЬКА ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ»
ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ
Факультет дошкільної і спеціальної освіти та історії
Кафедра історії та суспільно-економічних дисциплін

Кваліфікаційна робота бакалавра на тему:

«ЛИСТОПАДОВА РЕВОЛЮЦІЯ 1918 РОКУ В НІМЕЧЧИНІ»

(16 КЕГЛЬ)

Виконав(-ла) здобувач(-ка) 3 курсу 311 іст
групи

Спеціальності 032 Історія та археологія

Прізвище, ім'я, по батькові

Науковий керівник: ПІБ, науковий ступінь,
вчене звання, посада

Харків, 2022

Кожний розділ роботи починається з нової сторінки. Між підрозділами одного розділу пропускається два абзаци. Кожний підрозділ завершують короткі висновки. Після завершення розділу подаються загальні висновки обсягом 0,5–1 сторінка. Висновки до розділу відділяються від основного тексту одним абзацом та трьома знаками * (Зразок 3).

Зразок 3. Оформлення висновків до розділу

Отже.....Текст висновків останнього підрозділу. Текст. Текст. Текст.
Текст. Текст. Текст. Текст. Текст. Текст. Текст. Текст. Текст. Текст. Текст.
Текст. Текст. Текст. Текст. Текст. Текст. Текст. Текст. Текст. Текст. Текст.
Текст. Текст. Текст. Текст. Текст. Текст. Текст. Текст. Текст.

* * *

Таким чином....Текст висновків. Текст. Текст. Текст. Текст. Текст. Текст.
Текст. Текст. Текст. Текст. Текст. Текст. Текст. Текст. Текст. Текст. Текст.

Текст. Текст. Текст. Текст. Текст. Текст. Текст. Текст. Текст. Текст. Текст.
Текст. Текст. Текст. Текст.

Заголовки структурних частин кваліфікаційної роботи **ЗМІСТ, ВСТУП, РОЗДІЛ 1, ВИСНОВКИ, СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ТА ДЖЕРЕЛ** друкують великими літерами напівжирним шрифтом з вирівнюванням по центру без крапки у кінці. Назви підрозділів друкують маленькими літерами, окрім першої великої, шрифт напівжирний. Між назвою розділу та назвою підрозділу пропускають один абзац. Не дозволяється починати новий підрозділ унизу сторінки, якщо місця залишається менше, ніж на два абзаци. Під час друку кваліфікаційної роботи необхідно загалом уникати висячих рядків, зокрема посилань у кінці рядків.

Посилання у тексті на використану літературу та джерела подаються у квадратних дужках. Першим числом є порядковий номер джерела інформації у списку, через кому зазначається цитована сторінка. Посилання може бути як на джерело інформації загалом (наприклад, сайт з мережі Інтернет, джерело інформації, яке має менше ніж три сторінки, або неможливо встановити конкретну сторінку) так і на сторінку (аркуш): [10, с. 25], [25, р. 125], [130, S. 90]. Зверніть увагу, що скорочення слова «сторінка» подається мовою джерела інформації: page, pagina, Seite тощо. Якщо посилання відбувається на кілька джерел інформації, вони відділяються крапкою з комою та зазначаються у порядку зростання номерів у списку: [14, с. 10; 15, с. 15; 20, с. 320]. Як правило, посилання стоїть у кінці речення, **крапка ставиться після дужки, яка закриває посилання.**

Під час написання кваліфікаційної роботи слід використовувати лапки типу «»». Якщо відбувається збіг двох і більше лапок, то рекомендовано використовувати таку комбінацію «“ „»». Не можна допускати подвоєння лапок однакового типу, наприклад «»»».

У тексті розрізняють дефіс (-) та тире (–). Дефіс використовуються лише у складних словах *салтово-маяцька культурна спільність, соціально-економічний розвиток, будь-який, коли-небудь* тощо. Дефіс не відділяється пробілами. Тире (знак ставиться комбінацією [Ctrl]+[-]) використовується у реченнях (відділяється пробілами з двох сторін) та для позначення періоду: не відділяється пробілами, якщо між числами немає слів: *1991–2022 pp., 1939–1945 pp.*; якщо між цифрами є слова, то тире відділяється пробілами з двох сторін: *XIX – перша половина XX ст.* Століття та тисячоліття позначаються тільки римськими цифрами з використанням скорочень *ст., тис.*; рік та роки позначаються арабськими цифрами з використанням скорочень *р., pp.*

Тест роботи друкується без переносів з рівномірним розміщенням слів у реченні. Не дозволяється залишати одну букву або слово з якого починається речення на попередній сторінці, розривати одиниці вимірювання та їх числове позначення, ініціали та прізвища, скорочення, відривати посилання від останнього слова у реченні тощо. Для цього використовуйте функцію нерозривного пробілу через комбінацію клавіш [Ctrl]+[Shift]+[пробіл]. Між ініціалами також ставиться нерозривний пробіл: неправильно – І.А. Петренко, правильно – І. А. Петренко.

Абревіатури після першого згадування у тексті обов'язково розшифровуються у дужках: ООН (Організація об'єднаних націй), МАГАТЕ (Міжнародне агентство ядерної безпеки). Якщо прочитання абревіатури іншомовного походження відрізняється від написання, слід вказувати її оригінальну назву: НСДАП (NSDAP – Націонал-соціалістична німецька робітничка партія). Якщо у тексті роботи зустрічається більше десяти скорочень та абревіатур, то доцільно скласти їхній перелік та розшифрувати значення у алфавітному порядку під заголовком **СПИСОК СКОРОЧЕНЬ**, який розміщується після титульної сторінки, він не нумерується та не включається у загальну кількість сторінок роботи.

Ілюстрації та таблиці. У тексті кваліфікаційної роботи можуть подаватися ілюстрації (фотокартки, скановані зображення, графіки, діаграми, схеми, карти тощо) та таблиці. Ці елементи подаються безпосередньо після тексту, де вони згадуються уперше, або на наступній сторінці. У тексті обов'язково наводиться посилання на ілюстрацію або таблицю. Ілюстрації та таблиці позначають «Рис. 1», «Таблиця 1» та нумерують наскрізною нумерацією, окрім ілюстрацій та таблиць, які подаються у додатках. Після порядкового номеру наводиться назва ілюстрації або таблиці. Номер та назву ілюстрації або таблиці друкують курсивним шрифтом та розміщують з вирівнюванням по правому краю (Зразок 4, 5). При переносі таблиці на наступну сторінку номер і назву таблиці вказують над таблицею «Продовження таблиці 1». У разі повторних посилань на ілюстрацію або таблицю у тексті вказують «Див. табл. 1». Зверніть увагу, що ілюстрації та таблиці, які займають більше 75% розміру сторінки, слід розміщувати у додатках. У разі використання запозичених даних після ілюстрації та таблиці обов'язково наводиться посилання на джерело інформації (література, історичне джерело, фондові зібрання, колекції тощо).

Зразок 4. Таблиця 1. Кількість партій, зареєстрованих Міністерством юстиції України (1990–2017 рр.) [10, с. 11]

Рік	Кількість зареєстрованих партій	Рік	Кількість зареєстрованих партій	Рік	Кількість зареєстрованих партій
1990	1	2000	19	2010	14
1991	9	2001	22	2011	17
1992	7	2002	2	2012	8
1993	16	2003	2	2013	6
1994	7	2004	8	2014	39
1995	4	2005	24	2015	79
1996	5	2006	12	2016	42
1997	12	2007	4	2017	3
1998	13	2008	20	-	-
1999	25	2009	12	-	-

Посилання у списку використаної літератури та джерел:

10. Кармазіна М. Політичні партії в Україні 2014–2017 рр. / НАН України, Ін-т політ. і етнонац. дослідж. ім. І. Ф. Кураса. – Київ, 2018. – 168 с.

Зразок 5. Рис. 1. План зведеного розкопу селища Червоний Шлях–І (розкопи 1, 2, 3) [1, с. 157]

Посилання у списку використаної літератури та джерел:

1. Квітковський В. І. Комплекси салтово-маяцької культури з

багатошарового поселення Червоний Шлях–І на Харківщині // Дреwnости 2016. Харьковский историко-археологический ежегодник. Харків, 2018. Т. 14. С. 156–164.

Вимоги до ілюстрацій. Роздільна здатність ілюстрацій має бути не менше ніж 300 dpi, вони виконуються у кольорі або у чорно-білому форматі. Зверніть увагу, що кольорові ілюстрації слід підбирати таким чином, щоби під час друку за допомогою монохромних принтерів зображення не спотворювалося та не ускладнювався його перегляд. Особливу увагу слід звернути на карти, фотокартки, графіки та діаграми. Усі карти мають мати рамки, чітко прописані умовні позначення, легенду, масштаб чи посилання, якщо потрібно.

Вимоги до таблиць. Таблиці можуть виконувати у редакторі MS Word або MS Excel. Розмір шрифту таблицях, як правило відповідає розміру шрифту

основного тексту. За потреби розмір шрифту може бути меншим, але не менше ніж 10. У разі використання запозичених даних після назви таблиці обов'язково наводиться посилання на джерело інформації (література, історичне джерело, фондові зібрання, колекції тощо).

Оформлення додатків. Додатки розміщуються після списку використаної літератури та джерел. Кожний додаток починається з нової сторінки незалежно від того, скільки рядків залишилося на сторінці від попереднього тексту. Додаток обов'язково повинен мати заголовок, який друкується великими буквами напівжирним шрифтом з вирівнюванням по центру сторінки. Перед назвою пишеться слово «Додаток» та велика літера (Додаток А), яка його позначає. Додатки позначаються літерами українського алфавіту, окрім букв Г, Є, І, Ї, Й, О, Ч, Ъ (Зразок б). За потреби, додатки можуть мати як книжкову, так і альбомну орієнтацію сторінки. В останньому випадку нумерація сторінок повинна розміщуватися як і основному тексті кваліфікаційної роботи. У разі використання запозичених даних обов'язково наводиться посилання на джерело інформації (література, історичне джерело, фондові зібрання, колекції тощо) з основного списку використаної літератури та джерел.

Зразок б. Оформлення додатків

ДОДАТОК А
ЛІТОПИСИ ПРО ОБСТАВИНИ СМЕРТІ ЮРІЯ ДОВГОРУКОГО
(ПАРАЛЕЛЬНІ ПОВІДОМЛЕННЯ)

Текст додатку. Текст додатку. Текст додатку. Текст додатку. Текст додатку. Текст додатку. Текст додатку. Текст додатку. Текст додатку. Текст додатку [710, с. 6; 711, с. 88; 712, с. 241].

РОБОТА З НАУКОВОЮ ЛІТЕРАТУРОЮ
ТА ДЖЕРЕЛАМИ. ВИМОГИ ДО НАУКОВОГО ТЕКСТУ

Підготовка кваліфікаційної роботи передбачає ознайомлення з усією наявною літературою з тематики дослідження. Перед початком роботи ознайомтеся з рекомендаціями:

1. Ознайомтеся з наявними підручниками та навчальними посібниками. Вони подають структурований матеріал та задають напрям наукового пошуку.

До списку використаної літератури та джерел підручники та посібники НЕ включають.

2. Світова наука перебуває у постійному розвитку, відбувається перегляд існуючих історичних концепцій та теорій. Це змушує використовувати у кваліфікаційній роботі переважно видання за останні п'ять років до дати написання роботи. У списку використаної літератури та джерел таких видань має бути не менше 80% від загальної кількості. Це правило не поширюється на фундаментальні та праці, які є критично важливими для роботи, але вони не перевидавалися за останні роки. Однак, зверніть увагу, що видання минулих років є важливими для під час складання історіографічного огляду теми. Якщо наукове видання має кілька перевидань, слід використовувати останнє на дату написання роботи та обов'язково це зазначити у бібліографічному описі. У разі наявності таких видань слід порівняти видання різних років, адже вони можуть відрізнятися за наповненням. Зверніть увагу, що перевидання бувають кількох видів: стереотипне, доповнене, виправлене і доповнене, перероблене тощо. Перед тим, як починати працювати з науковою літературою слід ознайомитися з підручниками, посібниками та дослідженнями з історіографії історії України, всесвітньої історії, археології тощо. Окрему увагу зверніть на бібліографічні покажчики, бібліотечні виставки, бібліографічні огляди тощо.

3. Для написання кваліфікаційної та інших видів наукової роботи слід використовувати авторитетні джерела інформації. До таких належать видання, які мають відомості про відповідальність: вказано установу (ЗВО, НДІ тощо), зазначено номер протоколу засідання відповідального органу (Вчена рада, науково-методична рада тощо), наявність редакторів, рецензентів, реєстраційні номери ISBN та ISSN. Це має убезпечити автора їдослідження від використання літератури, яка може бути на маргінесі науки, мати фактологічні та концептуальні помилки. Однак, автору слід критично ставитися до будь-яких видань.

4. З отриманням Україною незалежності вітчизняні історики отримали доступ до зарубіжного досвіду історіописання, який може докорінно відрізнятися від українського. Це вимагає від дослідника обов'язкового залучення наукової літератури іноземних авторів, написаних іноземною мовою, адже «завжди виникає необхідність звернутися до книги, написаної чужою мовою. Навіть якщо він працює над темою з власної національної історії: адже відомі фахівці у тій самій галузі трапляються і серед німців, і серед англійців» [12, с. 34]. Доречними з цього питання є поради відомого історика-медієвіста та письменника Умберто Еко [12, с. 34–36]:

– головна умова вибору теми повинно бути: не обирати теми, яка вимагає знання мови, вам не відомої і яку ви не маєте наміру вчити;

– не можна писати диплом про іноземного автора, якщо ви не можете читати його в оригіналі. По-перше, немає впевненості, що на вашу мову перекладені всі твори цього автора, адже незнання однієї-єдиної невеликої роботи може спотворити поняття про світогляд або шлях розвитку вченого, якого ви досліджуєте. По-друге, про кожного діяча культури і науки більшість робіт, як природно припустити, написано його рідною мовою. І навіть якщо твори самого автора перекладені, то не обов'язково перекладені праці істориків чи його інтерпретаторів. Нарешті, трапляються такі переклади, у яких думка автора передана не зовсім точно, а дослідникам-дипломникам саме їй належить вивільняти істинні ідеї автора з-під нашарувань невдалого перекладу і всяких популяризацій;

– не можна обирати теми, найважливіші роботи з якої написані на не зрозумілій мові;

– не можна написати диплом по жодному автору і на жодну тему з огляду на ті роботи, що написані відомими вам мовами. Хто може гарантувати, що найсуттєвіша робота не написана на тій єдиній мові, що її ви не знаєте? Перш ніж затверджувати тему, необхідно продумати першопочаткову бібліографію, щоб переконатися у відсутності нездоланих лінгвістичних перепон.

Отже, без іноземної літератури сьогодні провести якісне дослідження майже неможливо. У списку використаної літератури та джерел іншомовна література має складати не менше 30% від загального обсягу. Правило вибору мови поширюється і на підбір історичних джерел.

5. Розподіляйте літературу за ступенем інформативності та глибини розкриття вашої тематики. Можемо розташувати літературу у порядку спадання важливості для кваліфікаційної роботи (список не є вичерпним, звертайтеся за порадою до наукового керівника):

– дисертації, монографії (колективні та одноосібні);

– статті у періодичних та подовжуваних виданнях установ та організацій (вісники гуманітарних факультетів університетів, НДІ, спілок тощо); тематичні збірники статей та досліджень;

– збірники (бюлетені, покажчики, списки тощо) статистичної, економічної, політологічної та іншої інформації; аналітичні записки; авторські свідоцтва, патенти, креслення, технічні довідники;

– хрестоматії та збірники праць різних авторів;

– енциклопедії, довідники, словники. Ці видання слід використовувати для пояснення термінологічного аспекту роботи, не слід ними зловживати. Велике значення мають фундаментальні роботи, наприклад, словник Брокгауза та Ефрона, Енциклопедія історії України тощо;

– статті у газетах, журналах, науково-популярних виданнях. Зверніть увагу, що такі видання використовувати можна тільки у разі крайньої потреби, адже вони є вторинними по відношенню до публікацій результатів наукових досліджень.

6. Робота з електронними ресурсами. Під час роботи над кваліфікаційною роботою недоречно робити посилання та використовувати відкриті джерела інформації (Вікіпедія, блоги, популярні видання тощо), якщо їх дослідження не є власне тематикою роботи. Такі джерела інформації не мають контролю якості та запобіжників від перекручувань та заангажованості.

Окремої уваги заслуговують електронні версії друкованих видань. На сьогодні значна кількість видань виходить в електронній формі за моделями відкритого або закритого доступу. Електронні версії публікацій мають бути ідентичними до друкованих, зокрема зберігати нумерацію сторінок. Якщо автор має можливість працювати з паперовою та електронною версіями видання, то перевага віддається паперовій. Використання електронних версій без нумерації сторінок (особливо якщо видання разі випадку доречним буде позначити, що таке видання є електронним ресурсом та зазначити його формат (pdf, doc, docx тощо)).

Другою важливою складовою наукової роботи є історичні джерела. «Джерело – це сировина, з якої виготовляють історію. Адже єдиний спосіб перевірити, чи не морочать нам вкотре голову байкою, скажімо, про повальну письменність людей трипільської культури, – це знайти якісь сліди цієї письменності: зв'язні тексти, написи на вжиткових предметах тощо... Потенційно свідченням для історика може стати геть усе – від чоловіка, що його намалювала на стіні печери первісна людина, до філософського трактату чи промови генерального секретаря ООН», – Н. Яковенко [21, с. 229]. Під час написання роботи, як ми вже зазначали у попередніх розділах, необхідно залучати якомога ширший спектр джерел – публікації хронік, анналів, літописів, життя святих, листів, мемуарів, щоденників, законів, різноманітних дипломів, актів, формул, грамот, художніх творів, епіграфічних пам'яток, штампів і печаток, монет, результатів археологічних досліджень; тема повинна, таким чином, включати нарративні джерела, документальні матеріали – публікації актових і правових джерел, картографічні джерела, фольклорні джерела (пісні, легенди, саги, фарси), пам'ятки художньої літератури, речові матеріали [33, с. 55]. Ознайомтеся з рекомендаціями по роботі з джерелами:

1. Перед початком роботи упевніться, що джерела 1) у принципі досяжні; 2) дійсно досяжні; 3) осяжні за вашої робочої компетенції [12, с. 59]. Як і у випадку з науковою літературою, ви дійсно повинні мати можливість доступу до джерела: чи можете ви працювати у віддаленому архіві, сховищі чи

бібліотеці; чи можете ви прочитати джерела, зважаючи на особливості мови або шрифту; чи володієте ви достатнім рівнем компетенцій у спеціальних історичних дисциплінах; чи маєте ви доступ до специфічного обладнання. Особливу увагу на проблему пошуку джерел зверніть під час роботи над темами з історії Античності, Середніх віків, історії закордонних держав та біографістики.

2. Почніть класифікацію джерел з розподілу на первинні та вторинні. Первинними джерелами є писемні й усні пам'ятки та артефакти, які виникли як продукт діяльності людини у досліджуваній період: хроніки, літописи, кримінальні справи, щоденники, промови, офіційні вісники тощо. Окремими первинними джерелами є археологічні та етнографічні знахідки. Під час роботи з книгами (за У. Еко) першоджерелом є першодрук або академічне видання тексту [12, с. 62]. До вторинних джерел належать: переклади, антології, хрестоматії, збірники, різноманітні публікації джерел тощо. Вони можуть слугувати дороговказом під час пошуку оригіналів документів, але посилалися на них не бажано, адже відсутня гарантія того, що укладач, перекладач або редактор видання не редагував та не цензурував первинне джерело.

3. Перед тим, як цитувати джерело, посилалися на нього і брати якесь твердження дослідник повинен:

– встановити ступінь об'єктивності самого джерела. Будь-яке писемне джерело у час створення мало свого творця. У свою чергу, творець мав суб'єктивний погляд на процеси, які зображав. Не зваживши того, як хотів із суб'єктивних причин висвітлювати події творець джерела, не можна на його основі будувати наукові категорії. Важливим принципом дослідження джерела є дотримання принципу об'єктивізму [54, с. 12]. Прикладом такого суб'єктивізму та політичної кон'юнктури слугують літописні списки, за якими ми вивчаємо історію Київської Русі, але вони були відтворені через десятки років після описуваних подій та на догоду правлячим династіям;

– фундаментом для наукового відображення історичного процесу не може бути цитата з одного джерела. Кожне окреме джерело обмежено відображає історичну дійсність. Дослідник повинен вивчити й проаналізувати весь комплекс доступних джерел за видовими ознаками, місцем збереження, походження. Вагомим принципом наукового підходу є принцип комплексності [54, с. 13];

– важливим при вивченні джерела є принцип історизму. На джерело кожного разу необхідно дивитися, як на продукт своєї епохи, свого часу [54, с. 14];

– важливе значення мають прийоми встановлення достовірності джерела. Це стосується насамперед масових джерел з XIV–XVIII ст.: всіляких грамот: ділових (про поділ майна, землі, угідь), духовних заповітів (про спадщину), купчих грамот та інших, які найчастіше зберігаються в архівних блоках судових документів. Для встановлення достовірності сумнівних джерел (чи не є вони підробленими) використовують дані хронології, метрології, мови, стилю, історичної географії, генеалогії, згадки про персоналії, організації й установи [54, с. 14–15]. Відзначимо, що, як правило, в кваліфікаційній роботі таких завдань не ставиться, тому доречними буде перевіряти достовірність джерел за допомогою наявних наукових досліджень та критичної літератури.

– у подальшому потрібно правильно поставити питання до джерела, почати, як каже Н. Яковенко «перехресний допит» джерела [21, с. 235] – нам потрібно скласти питання, тобто зрозуміти, що ми хочемо дізнатися з конкретного джерела. М. Блок відмічає, що «джерела говорять тільки тоді, коли ми самі змусимо їх говорити, нехай проти їх власної волі. ... Тексти або археологічні знахідки, зовнішньо найбільш ясні та піддатливі, говорять тільки тоді, коли ти умієш їх питати. ... Для мене, старого медієвіста, треба зізнатися, немає читання більш захопливого, ніж якийсь капітулярій. Тому, що я приблизно знаю, що в нього запитати. Проте збірник римських написів мені мало що говорить. Я можу їх якось читати, але не питати. Іншими словами, будь-яке історичне дослідження з перших кроків передбачає, що опитування ведеться у певному напрямку» [25, с. 38]. За Н. Яковенко, наприклад, якщо історик шукатиме в середньовічних джерелах свідчення про національну ідентичність, він потрапить у пастку, яку сам собі приготував, бо Середні віки свідомості такого типу ще не знали [21, с. 236];

– після укладання «питальника» важливу роль під час вивчення джерел відіграє відсіювання елементів авторської інтерпретації та стилістичних засобів переконування читача, тобто елементів риторики. Більшої пильності тут вимагають джерела, які позначені особистістю автора – хроніки, мемуари, щоденники, літературні тексти, епістолярна спадщина. Меншою мірою це стосується офіційного джерела – законодавчого або публічно-правового акту, документа тощо, однак і тут може бути присутній елемент переконування, але не явний [21, с. 237]. Стосовно документів відзначимо, що в кваліфікаційній роботі слід використовувати офіційні видання нормативних актів, якщо вони вам доступні (наприклад, у випадку з Україною – Відомості Верховної ради України, Урядовий кур'єр та ін., або офіційні сайти державних органів влади). Як вже зазначалося, офіційне видання дає певну гарантію, що документи не зазнали суб'єктивного впливу під час укладання збірників.

Отже, підготовка до роботи з науковою літературою та джерелами має пройти кілька важливих процедур, які мають забезпечити ефективність наукового дослідження. Наступним етапом є пошук літератури та джерел та отримання їх матеріальних копій. Пошук літератури та джерел обов'язково необхідно починати з консультації з науковим керівником.

Рекомендації з пошуку літератури:

1. ознайомитися з усіма наявними підручниками та навчальним посібниками з теми задля визначення напрямку подальшого руху;

2. робота з каталогами бібліотек. Почати слід з універсальних наукових бібліотек – міських, обласних, національних, університетських. Наголосимо на тому, що це можливо тільки у випадку, якщо ви маєте до них доступ.

Найбільш продуктивним є робота з систематичними каталогами – у них розміщено літературу відповідно до галузевого групування. На сьогодні класичні карткові каталоги більшості бібліотек поступово переводяться на універсальну десяткову систему класифікації (УДК). У пошуку літератури та джерел з історичної тематики зверніть першочергову увагу на такі розділи (відповідно до тематики роботи):

- 1 Філософія. Психологія;
- 2 Релігія. Теологія;
- 314/316 Суспільство;
- 32 Політика;
- 33 Економіка. Економічні науки;
- 34 Право. Юриспруденція;
- 39 Культурна антропологія. Етнографія. Звичаї. Традиції. Фольклор;
- 902/908 Археологія. Передісторія. Доісторичні залишки. Краєзнавство;
- 93/94 Історія.

Під час роботи у бібліотеці звертайтеся за допомогою до чергового бібліографа, який спрямує вас до потрібного розділу каталогу. Для цього перед візитом до бібліотеки чітко сформулюйте свій запит, укажіть такі пункти: складіть список ключових слів з теми, об'єкт, предмет, територіальні та географічні межі дослідження, персоналії вашої роботи тощо.

Під час пошуку літератури у каталозі та після отримання замовленого видання обов'язково складайте бібліографічний опис усіх видань, для того, щоби не виникало потреби знову до цього повертатися. Допоможе цьому заповнення бібліографічних карток, списків в окремому зошиті або в електронному вигляді. Під час першого знайомства з виданням виписуйте якомога більше бібліографічних відомостей, у самому списку використаної літератури та джерел можна буде вказати основні з них. До опису додайте місце зберігання видання – назву бібліотеки, фонди, державна чи приватна збірка,

архів, відомче підпорядкування тощо. Це значно полегшить подальшу роботу та не потрібно буде повертатися до видання, щоб з'ясувати дані для опису.

3. робота з електронними каталогами. Після роботи з найближчими бібліотеками слід звернутися до електронних каталогів та інституційних репозиторіїв (найчастіше на платформі DSpace. Інституційний репозиторій – це електронний архів повних текстів видань, які були підготовлені авторами, які працюють у цій установі) інститутів, академій, університетів, наукових установ. Наша академія також має власний репозиторій, де завантажено роботи наших викладачів. Пошук у них відбувається за автором, назвою, роком видання, ключовим словом. Окремі бібліотеки, зокрема Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, поєднують у собі каталоги та сховища повнотекстових документів. Обов'язково завантажуйте видання на свій комп'ютер та складайте бібліографічні описи (або копіюйте вже готовий з каталогу або репозиторію), адже репозиторій, як і будь-який віддалений сервер може не працювати у момент, коли вам потрібно буде до нього повернутися. Це правило поширюється на бібліотеки та репозиторії закордонних держав;

4. робота з сайтами подовжуваних та періодичних видань, які працюють за схемою відкритого доступу. На офіційному сайті Міністерства освіти і науки знаходиться актуальний перелік фахових видань. Знайдіть у ньому видання з історичних та соціально-гуманітарних наук. Перейдіть на офіційний сайт видання для пошуку та завантаження статей. Велика кількість журналів мають електронний архів за останні 10–15 років;

5. знайомство з бібліографічними покажчиками. Покажчики містять згруповану інформацію з певної тематики. Вони також знаходяться у бібліотеках або у відкритому доступі. Вони значно полегшують пошук роботи та містять готові бібліографічні описи;

6. після отримання видання (книга, стаття, матеріали конференції, дисертація тощо) зверніть увагу на вміщений у ньому список використаної літератури та джерел та роботи які будуть корисними для вашої тематики. Намагайтеся знайти цю літературу та отримати паперову або електронну копію;

7. робота з пошуковими системами та бібліографічними і наукометричними базами даних. До таких належать Google Scholar, Scopus, Web of Science та ін. У них розміщені анотації статей, бібліографічні описи, зазначено модель доступу (платний або безоплатний) та надано посилання на офіційні сайти цих видань. Порядок роботи з такими базами ви вивчали в освітньому компоненті з академічної доброчесності.

Після підбору літератури та джерел починайте ознайомлення з ними. Як позує практика, значна кількість знайденого вами матеріалу використана НЕ буде. Зберігайте невикористані праці та їхні бібліографічні описи (картки)

для подальшої наукової роботи – написання статей, матеріалів конференцій, кваліфікаційної роботи магістра тощо. Особисті бібліографічні картотеки становлять значний арсенал наукових інструментів дослідника-історика.

Починати роботу з книгою треба зі змісту. За С. Б. Сорочаном, книга складається з частин, частини діляться на підрозділи глави або параграфи. Всередині параграфів можуть бути підзаголовки. У деяких наукових книгах розділи, підрозділи, глави і параграфи книги позначаються у змісті римськими та арабськими цифрами, великими і малими літерами. Зміст – найважливіший путівник по книзі. Він допомагає відразу зрозуміти її структуру, план та знайти потрібний матеріал. Другою важливою частиною книги є покажчик [33, с. 204]. Вони бувають географічними, іменними, понятійними та термінологічними. У покажчику зазначаються конкретні сторінки книги, де розміщується відповідний матеріал. Це значно пришвидшує пошук роботи. Знайомства зі змістом та покажчиком іноді буває достатньо, щоби зрозуміти, чи підходить вам це видання, або треба продовжити пошуки. Однак, економічні реалії сьогодення впливають на те, що книга з покажчиком буде значно більша обсягом, а отже і дорожча, тому автори часто вимовляються від них. У такому випадку потрібно вивчити всю книгу.

Наступною важливою частиною книги є анотація – коротка замітка, яка пояснює на яку тему, з яких питань написана книга, у якому жанрі та формі, іноді повідомляє важливі відомості про автора. Анотацію розміщують у книзі на звороті титульного аркуша, або на «клапані» суперобкладинки [33, с. 205]. Іноді анотація та бібліографічна картка книги можуть розміщуватися на останніх сторінках.

У деяких книгах, окрім анотації, друкують також і реферат або резюме. У них має бути обов'язково зазначено, що нового ця книга вносить у науку. Зверніть особливу увагу на вступ, примітки (підрядкові, внутрішньотекстові, позатекстові), коментарі, список використаної літератури та джерел [33, с. 207–209]. Під час читання статей та матеріалів конференцій також у першу чергу звертають увагу на анотацію (реферат, резюме), ключові слова, авторську довідку (прізвище, ім'я, по батькові автора, його науковий ступінь, вчене звання, місце роботи), висновки, список використаної літератури та джерел. Читати текст також треба відповідно до певних рекомендацій та правил (докладніше див. [33, с. 208–210]).

Читання тексту літератури та джерел супроводжується конспектуванням. Роблячи виписки будьте особливо уважні, ці слова та речення стануть у подальшому цитатами у курсовій роботі. Переписувати потрібно дослівно. Вести конспект у зошиті чи в електронному вигляді – вибір за вами. Під час

роботи з текстом можна ставити спеціальні позначки (якщо це можливо), які довозлять потім швидко орієнтуватися у тексті:

! – повна згода з тим, про що йде мова у тексті;

? – незгода з автором, сумнів;

?! – здивування;

NB – дуже важливо;

V – важливо;

X – не важливо;

* – див. примітку;

~~ – може знадобитися;

⊗ – не потрібно, застаріло тощо;

Sic! – *лат.* sic erat scriptum – таким чином, так було написано. Використовується для того, щоби показати, що попереднє помилкове твердження є цитатою. Застосовується переважно під час критичного аналізу думок автора видання.

Автор кваліфікаційної роботи може розробити власну систему знаків та символів для роботи з текстом.

Дослідження супроводжується обов'язковим цитування робіт ваших попередників з обов'язковим дотриманням правил цитування та принципів академічної доброчесності (докладніше про це ви вивчили в освітньому компоненті з академічної доброчесності. Про способи цитування докладніше див. [90]). **Зверніть увагу, що всі етапи роботи з пошуку та опрацювання літератури і джерел супроводжуються обов'язковими консультаціями з науковим керівником!**

Кваліфікаційна робота є науковим твором, що вимагає використання наукового стилю. «Науковий стиль має раціональний характер, він складається із суджень, умовиводів, побудованих за правилами логіки науки і формальної логіки. Важливою його особливістю є широке використання понятійного, категоріального апарату науки. На відміну від художнього тексту, він не базується на образі, не активізує почуттєвий світ його читача, а орієнтований на сферу раціонального мислення. На відміну від публіцистичного тексту, він не припускає спрощення і користується понятійним апаратом. Його призначення не в тому, щоб змусити повірити, а в тому, щоб довести, обґрунтувати, аргументувати істину» [70, с. 6]. Текст роботи має відповідати вимогам до наукового стилю:

– речення кваліфікаційної роботи не мають бути громіздкими та перевантаженими дієприслівниковими і дієприкметниковими зворотами, збігами іменників в родовому відмінку. Уникайте занадто довгих речень.

Оптимальний розмір речення до 15–20 слів, у разі перевищення розміру, речення стає важким для читання та розуміння.

– текст має бути логічним. Логічність виявляється у послідовності висловлювання, його доказовості, аргументованості, у побудові мовлення відповідно до законів логіки. Логічність тексту повинна максимально полегшити його сприйняття слухачем або читачем. Ця ознака виявляється у повторах ключових слів, уживанні однорідних членів речення із узагальнювальним словом, використанні вставних слів і словосполучень: *отже, перейдемо до ...*, *далі розглянемо ...*, *по-перше, по-друге, відповідно* та ін.;

– текст має бути точним. Точність мовлення є показником мовленнєвої майстерності її автора. Точним називають мовлення, у якому значення вжитих слів і словосполучень співвіднесено зі змістовою й предметною сторонами мовлення. Це досягають, як правило, шляхом уживання термінів і слів у прямому значенні, уточнень у вигляді покликань, цитат, прізвищ і цифрових даних тощо, які аргументують наукові положення й посилюють об'єктивність та достовірність висловленого;

– на стилістичному рівні слід перейти на природний для української мови спосіб позначення процесів замість іменникового, традиційного для російського офіційно-ділового та наукового стилів; потрібно уникати мовних конструкцій «дієслово + віддієслівний іменник», що не становлять усталених дієслівно-іменникових зворотів (наприклад, «виконувати обчислення» – «обчислювати»); надавати перевагу активним конструкціям гад пасивними; правильно вживати безособові конструкції на -но, -то; потрібно розмежовувати засобами української мови дію, подію і наслідок події, уживаючи для них різні віддієслівні іменники, утворені відповідно від дієслів недоконаного та доконаного виду; віддієслівні іменники, що позначають недоконані процеси, потрібно вживати тільки в однині (приклади для вимірювань – прилади для вимірювання); потрібно правильно вживати іншомовні терміни на -ція, -зія, -інг, -мент; потрібно надавати перевагу іменникам для назв учасників процесів (суб'єктів та об'єктів) [67, с. 111–118];

– специфічною ознакою наукового стилю є вживання складнопідрядних речень, де висловлюється зіставлення будь-яких явищ, та однорідних членів речення, які позначають логічно однорідні поняття. У науковій мові також використовується група вставних слів і словосполучень, що містять вказівку на те, ким висловлена та або інша думка, кому належить те чи інше висловлювання, яке джерело повідомлення (на нашу думку, на переконання, за відомостями, за повідомленням, з точки зору, відповідно до гіпотези, визначення та ін.) [64, с. 68];

– наукові тексти є абстрагованими. Абстрагованість створюється шляхом широкого використання слів абстрактного й узагальненого значення: здійснювати аналіз, піддавати критиці і т.д. Зверніть увагу, що науковий текст пишеться від першої особи множини *ми*. Це явище науки яскраво ілюструє висловлювання Клода Бернара «Мистецтво – це “я”, наука – це “ми”». Це означає, що множина *ми* охоплює все людство, у тому числі автора, наукового керівника, попередніх розробників теми і користуватися результатами вашого дослідження також буде все людство.

Як вже зазначалося, науковий стиль мовлення передбачає насиченість термінами. Автору кваліфікаційної роботи слід активно користуватися словниками – енциклопедичні, тлумачні, етимологічні, словник іншомовних слів, орфографічний, орфоепічний, багатомовний словник, термінологічний, словник синонімів. Особливу вагу звертайте на переклади термінів і синтаксичних конструкцій на українську мову. Кваліфікаційна робота не має містити орфографічних, стилістичних, фактологічних і термінологічних помилок. Грамотність наукового тексту – це обличчя науковця. Запам’ятайте, що будь-який науковий текст має бути орієнтованим у першу чергу на читача, у тому числі і ваша робота.

ОФОРМЛЕННЯ СПИСКУ ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ТА ДЖЕРЕЛ

Список оформлюється відповідно до ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення і правила складання». Основні вимоги:

– п. 3.1 бібліографічне посилання. Сукупність бібліографічних відомостей про цитований, розглядуваний або згадуваний у тексті документа інший документ, що є необхідним й достатнім для його загальної характеристики, ідентифікування та пошуку;

– п. 3.2. Об’єкт бібліографічного посилання. Усі види опублікованих та неопублікованих документів, їхня окремі складними або групи документів на будь-яких носіях інформації;

– п. 3.4. Електронний ресурс відділеного доступу. Електронний ресурс, що має електронну адресу, потенційно доступний через глобальні телекомунікаційні мережі (зокрема Інтернет) необмеженому колу користувачів;

– п. 4.4. Елементи бібліографічного запису (заголовки і бібліографічний опис) та знаки пунктуації і бібліографічному посиланні, незалежно від його

призначення та виду, подають згідно з ДСТУ ГОСТ 7.80 і ДСТУ ГОСТ 7.1. з урахуванням таких особливостей:

- у заголовку бібліографічного запису подають відомості про одного, двох чи трьох авторів, при цьому імена цих авторів у бібліографічному опису у відомостях про відповідальність (за навкисною рисою) не повторюють;

- за потреби у заголовку бібліографічного запису позатекстового посилання можна зазначити більш ніж три імені авторів;

- замість знака «крапка й тире» («–»), який розділяє зони бібліографічного опису, в бібліографічному посиланні рекомендовано застосовувати знак «крапка» (при цьому в межах одного документа застосування в бібліографічних посиланнях розділових знаків уніфікують);

- відомості, запозичені не з титульної сторінки документа, дозволено не брати у квадратні дужки;

- після назви документа дозволено не зазначити загального позначення матеріалу («Текст», «Електронний ресурс», «Карти», «Ноти» тощо – перелік згідно з ДСТУ ГОСТ 7.1);

- дозволено не наводити відомостей про серію та Міжнародний стандартний номер (ISBN, ISMN, ISSN);

- п. 4.8. Відомості про згадуваний документ, опублікований іншою мовою, у бібліографічних посиланнях наводять мовою оригіналу.

- п. 5.1. Бібліографічні посилання розрізняють залежно від складу елементів бібліографічного запису, місця розташування в документі, повторності наведення та вмісту бібліографічних записів;

- п. 5.1.1. За складом елементів бібліографічного запису розрізняють повне та коротке бібліографічне посилання.

- п. 5.1.1.2. Коротке бібліографічне посилання містить частину обов'язкових елементів, які використовують тільки для пошуку об'єкта посилання;

- п. 5.4. Позатекстове бібліографічне посилання;

- п. 5.4.1 Позатекстове бібліографічне посилання використовують переважно у наукових виданнях у разі багаторазових посилань на одні й ті самі документи задля уникнення повторного подання однакових бібліографічних записів або через їхню велику кількість, або за браком місця для підрядкових посилань;

- п. 5.4.1.1 Позатекстові бібліографічні посилання нумерують у межах усього документа або в межах окремих глав, розділів, частин тощо, застосовуючи наскрізне нумерування (арабськими цифрами);

- п. 5.4.1.2 Позатекстові бібліографічні посилання наводять як перелік бібліографічних записів і розміщують наприкінці основного тексту (або після

заключної статті, післямови, коментарів – за їх наявності) документа або його складника (зазначаючи, наприклад, «Список бібліографічних посилань»);

– п. 5.4.4 Позатекстове бібліографічне посилання може містити такі елементи:

– заголовок бібліографічного запису (ім'я автора);

– основну назву документа;

– відомості, що належать до назви (пояснюють і доповнюють її);

– відомості про відповідальність (містять інформацію про осіб і/або організації, які брали участь у створенні документа);

– відомості про повторність видання (містять інформацію про зміни й особливості цього видання відносно попереднього);

– вихідні дані (містять відомості про місце видання (випуску), видавця та рік випуску документа);

– позначення та порядковий номер тому, номера або випуску, якщо є посилання на твір або публікації з багаточастинного (багатотомного чи серіального) документа;

– відомості про обсяг (кількість сторінок) документа (у разі посилання на нього загалом);

– назву документа (журналу, збірника, газети тощо), в якому опубліковано об'єкт посилання (наприклад, статтю);

– відомості про місцезнаходження об'єкта посилання — номер сторінки в документі (у разі посилання на його частину);

– примітки (у посиланні на електронний ресурс, депоновану наукову роботу тощо).

– п. 8. Особливості складання бібліографічного посилання на архівний документ;

– п. 8.1. Бібліографічне посилання на архівний документ дає можливість ідентифікувати його та визначати місцезнаходження в архіві, музеї, бібліотеці тощо;

– п. 8.2. Бібліографічне посилання на архівний документ складають за загальними правилами, викладеними в цьому стандарті, з урахуванням зазначених далі особливостей;

– п. 8.2.1. У бібліографічному посиланні на архівний документ відомості про об'єкт посилання відокремлюють від пошукових даних знаком «дві наскісні риски» («//») з проміжками до та після нього;

– п. 8.2.2. Для позначення пошукових даних архівного документа використовують такі скорочення слів: «Ф.» («Фонд»), «Оп.» («Опис»), «К.» («Картон»), «Спр.» («Справа»), «Од. зб.» («Одиниця зберігання»), «Арк.» («Аркуш»). Між елементами пошукових даних ставлять знак «крапка»;

– п. 8.3 Бібліографічне посилання на архівний документ може містити такі елементи:

- заголовок бібліографічного запису (ім'я автора);
- основну назву документа;
- відомості, що належать до назви (пояснюють і доповнюють її);
- відомості про відповідальність (містять інформацію про осіб і/або організації, які брали участь у створенні документа);
- пошукові дані архівного документа;
- примітки;
- п. 8.3.1. Пошукові дані архівного документа містять такі відомості:
  - назву архіву;
  - номер архівного фонду;
  - номер опису;
  - номер справи (одиниці зберігання) за описом;
  - місцезнаходження об'єкта посилання (кількість аркушів загалом чи аркуш, на якому подано об'єкт посилання);
- п. 8.3.1.1. Назву архіву подають у вигляді аббревіатури чи скорочення, які прийнято в архівній галузі. Розшифрування аббревіатури наводять у списку скорочень, який додають до тексту. Якщо списку скорочень немає, назву архіву подають повністю або скорочують окремі слова та словосполучення згідно з ДСТУ 3582, ДСТУ 7093, ГОСТ 7.12. Повну або скорочену назву архіву можна подавати після аббревіатури;

– п. 8.3.1.2. Номер архівного фонду наводять після назви архіву, зазначаючи ті необхідні елементи пошукових даних, які прийнято подавати саме в цьому архіві. Після номера архівного фонду в круглих дужках може бути зазначено його назву.

Зверніть увагу – основні відомості беруть з титульної та звороту титульної сторінки. Для більш повної ідентифікації необхідно брати якомога більше відомостей та подавати їх відповідно до вимог державних стандартів, зокрема з використанням правильних скорочень [1; 2].

Приклади оформлення бібліографічних посилань:

Книга **Один автор**

1. Борисова О. В. Соціальна антропологія : підруч. для закладів вищої освіти / Харків. нац. аграр. ун-т ім. В. В. Докучаєва. 2-е вид., випр. і доп. Київ : Кондор, 2021. 416 с.
2. Лок Дж. Два трактати про правління / переклав з англ. Павло Содомора. Київ : Наш формат, 2020. 312 с.
3. Марущак М. Й. Історія дипломатичних відносин у ХХ сторіччі. Вінниця : Нова кн., 2008. 368 с.

4. Мендус С. Політика і мораль. Київ : Темпора, 2010. 160 с.
5. Скоропадський П. Спогади. Кінець 1917 – грудень 1918 / із рос. переклала Елеонора Соловей. Київ : Наш формат, 2017. 456 с.
6. Шандра І. О. Представницькі організації буржуазії українських губерній (1861–1919 рр.) : монографія / Донецьк. нац. ун-т (м. Вінниця). Харків : Майдан, 2016. 316 с.
7. Олянич В. В. Приватне та кооперативне підприємництво селянських господарств в Україні (1921–1929 рр.): історичний аспект : монографія. Харків, 2012. 302 с.

Два автори

1. Гуржій О., Залеток Н. Парадокси Вінстона Черчилля. Київ : Арій, 2019. 384 с.
2. Борисова О. В., Руднік Д. Г. Історія техніки землеробства (від найдавніших часів до сьогодення) : навч. посіб. для аграр. ЗВО. Херсон : Олді плюс, 2021. 308 с.
3. Парахонський Б. О., Яворська Г. М. Онтологія війни і миру: безпека, стратегія, смисл : монографія / Нац. ін-т стратег. дослідж. Київ, 2019. 560 с.
4. Пономарьова Г. Ф., Репко І. П. Організація контролю за навчальною діяльністю учнів народних шкіл України у другій половині 19-ого століття : монографія / Харків. гуманітар.-пед. ін-т. Харків, 2009. 230 с.

Три, чотири і більше авторів

1. Пономарьова Г. Ф., Петриченко Л. О., Бабакіна О. О. Риторика : підруч. для студентів ВНЗ / Комун. заклад «Харків. гуманітар.-пед. акад. акад.» Харків. обл. ради. Харків, 2013. 420 с.
2. Козирєва О. В., Васильєв С. В., Коляда Т. А. Правові засади адміністративної діяльності : навч. посіб. / Нац. фармацевт. ун-т. Харків : Вид-во Іванченка І. С., 2019. 187 с.

Видання за редакцією, укладачі, упорядники тощо

1. Види неперіодичних навчальних і виробничо-практичних видань / Комун. заклад «Харків. гуманітар.-пед. акад. акад.» Харків. обл. ради ; за заг. ред. Г. Ф. Пономарьової. Харків, 2017. 138 с.
2. Історична географія : курс лекцій / Комун. заклад «Харків. гуманітар.-пед. акад. акад.» Харків. обл. ради ; уклад.: Пономарьова Г. Ф., Хряпін Е. О., Башлай В. М. Харків, 2018. 187 с.
3. Історія української культури : зб. матеріалів і док. / за ред. С. М. Клапчука, В. Ф. Остафійчука. Київ : Вища шк., 2000. 607 с.

4. Політологія : хрестоматія класиків політ. думки / Комун. заклад «Харків. гуманітар.-пед. акад. акад.» Харків. обл. ради ; уклад.: Г. І. Фінін, Д. Г. Руднік. Харків : ФОП Бровін О. В., 2021. 148 с.
5. Спадок Реформації: до 500-річчя 95 тез Мартіна Лютера та пам'яті Ю. О. Голубкіна (1941–2010) / Харків. нац. ун-т імені В. Н. Каразіна та ін. ; за ред. С. Б. Сорочана, А. М. Домановського. Харків : Майдан, 2019. 250 с.
6. Українська багатопартійність: політичні партії, виборчі блоки, лідери (кінець 1980-х – початок 2012 р.) : енциклоп. довід. / НАН України, Ін-т політ. і етнонац. дослідж. ім. І. Ф. Кураса ; за ред. М. Кармазіної. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса, 2012. 588 с.

Багатотомні видання

1. Войтович Л. В., Овсінський Ю. Історія війн і військового мистецтва : у 3 т. Харків : Фоліо, 2017. Т. 1: Від зачатків військової організації до професійних найманих армій (бл. 3060 р. до Христа – початок XVI ст.). 896 с.
2. Грушевський М. С. Твори : у 50 т. Львів : Світ, 2002. Т. 1: Суспільно-політичні твори 1894–1907. 590 с.
3. Грушевський М. С. Твори : у 50 т. Львів : Світ, 2003. Т. 5: Історичні студії та розвідки 1888–1896. 588 с.
4. Грушевський М. С. Твори : у 50 т. Львів : Світ, 2007. Т. 8: Історичні студії та розвідки (1906–1916). 752 с.
5. Енциклопедія історії України / ред. рада: В. М. Литвин (голова ради) та ін. Київ : Наук. думка, 2010. Т. 7: Мл-О. 725 с.
6. Історія українського козацтва: нарис : у 2 т. / В. А. Брехуненко, Л. В. Войтович, О. Б. Головка та ін. ; НАН України, Ін-т історії України, НДІ козацтва. Київ : Вид. дім «Києво-Могилян. акад.», 2006. Т. 1. 835 с.
7. Психолого-педагогічна діагностика якості освіти у педагогічних закладах вищої освіти : практ. метод. посіб. : у 3 ч. / Г. Ф. Пономарьова, А. А. Харківська, Л. О. Петриченко та ін. ; Комун. заклад «Харків. гуманітар.-пед. акад. акад.» Харків. обл. ради. Харків : ФОП Бровін О. В., 2019. Ч. 1: Комплексне оцінювання якості освіти у педагогічних закладах вищої освіти. 360 с.

Стаття у періодичному та подовжуваному виданні, складова монографії

Один автор

1. Квітковський В. І. Історія формування уявлень про цивільне будівництво лісостепоного варіанту салтово-маяцької культури // Наук. вісн. Міжнар.

- гуманітар. ун-ту : зб. наук. пр. Серія : Історія. Філософія. Політологія. Одеса, 2018. Вип. 15. С. 4–10.
2. Квітковський В. І. Ритуальні комплекси салтово-маяцького селища П'ятницьке-І // В. К. Міхеєв. Учні та послідовники. До 80-річчя з дня народження : зб. ст. / Харків. нац. пед. ун-т імені Г. С. Сковороди, Харків. іст. музей ім. М. Ф. Сумцова. Харків, 2017. С. 52–70.
  3. Олянич В. Торгівля цукром на Лівобережній Україні наприкінці ХІХ – на початку ХХ століття // П'яті Череванівські читання (на пошану проф. А. С. Череваня) : зб. наук. пр. / Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. Полтава, 2020. Вип. 5. С. 19–26.
  4. Петриченко Л. О. Формування правової культури студентства у закладах вищої освіти як основа духовної безпеки молоді у сучасному світі // Педагогічні науки : зб. наук. пр. 2020. № 90. С. 59–66.
  5. Фінін Г. І. Формування соціальної компетентності педагогічних кадрів у сучасному освітньому просторі // Вісн. Нац. юрид. ун-ту імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. Харків, 2021. Т. 4, № 51. С. 34–45.
  6. Хряпін Е. Іноземні інвестиції в Україні : організаційні форми та наслідки для розвитку промисловості й міської інфраструктури (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.) // Дриновські збірник / Центр по българистика и балкански изследованија «Марин Дринв», Кирило-Методиевски център на Централна научна библиотека. Софія ; Харков, 2021. Т. 14. С. 28–37.

Два автори

1. Борисова О. В., Карпіцький М. М. Філософія науки в освітньому просторі аграрних закладів вищої освіти // Аграрна освіта і наука: соціально-філософське осмислення : монографія / Харків. нац. аграр. ун-т ім. В. В. Докучаєва ; за заг. ред. О. І. Заздравної. Харків, 2020. С. 347–259.
2. Олянич Л. В., Олянич В. В. Соціальне походження дитячої безпритульності в Україні у 1920-х роках // Історія та географія : зб. наук. пр. / Харків. нац. пед. ун-т імені Г. С. Сковороди. Харків, 2020. Вип. 57. С. 31–36.
3. Репко І. П., Красногорська В. В. Імпровізації як компонент фахової підготовки майбутнього вчителя // Virtus : наук. журн. 2017. С. 109–114.
4. Свистун Г. Е., Квитковський В. І. Характер використання долини р. Большой Бабки в середньовековье // Stratum Plus Journal. 2021. Issue 5. P. 47–63.
5. Хряпін Е. О., Яценко В. В. Формування в історіографії дорадянського періоду концептуальних положень з проблеми іноземних капіталів та зарубіжного підприємства в економічному розвитку України другої половини

XIX-початку XX ст. // Історія та географія : зб. наук. праць / Харків. нац. пед. ун-т імені Г. С. Сковороди. Харків, 2014. Вип. 51. С. 168–173.

6. Borysowa O., Rudnik D. Die Entwicklung der Idee „des gerechten Krieges“ in den Werken der mittelalterlichen christlichen Denker // PNAP: Scientific Journal of Polonia University. Czestochowa, 2022. Issue 51, Nr. 2. S. 210–219.

Три автори

1. Квітковський В. І., Пашкевич Г. О., Горбаненко С. А. Матеріали з рільництва жителів поселення П'ятницьке-І // Археологія. 2011. № 3. С. 122–128.
2. Репко І. П., Одарченко В. І., Ільченко О. В. Соціальне самопочуття як складова соціалізації студентської молоді // Наук. вісн. Мукачів. держ. ун-ту. Серія : Педагогіка та психологія. 2018. Вип. 1 (7). С. 148–151.
3. Свистун Г. Е., Квитковский В. И., Юшков Д. Ю. Знаменское городище скифского времени на Харьковщине // Археологія і давня історія України. 2016. Вип. 2 (19). С. 253–256.

Чотири автори і більше авторів

1. Сідашова С. О., Стрижак Т. А., Руднік Д. Г., Стрижак А. В. Сіра українська порода великої рогатої худоби – історія становлення (частина 1) // Zaporizhzhia Historical Review. 2020. Vol. 2(54). С. 180–192.
2. Матвіїшина Ж. М., Кармазиненко С. П., Квітковський В. І., Задвернюк Г. П. Результати палеопедологічних досліджень ґрунтів і відкладів архелогічної стоянки салтівської культури поблизу с. П'ятницьке Харківської області // Наук. зап. Сум. держ. пед. ун-ту ім. А. С. Макаренка. Географічні науки : зб. наук. пр. Суми, 2012. С. 236–253.
3. Nevelska-Hordieieva O., Danilyan V., Nesterenko K., Finin H. Sophisms in the History of Legal Argumentation // Notas históricas y geográficas. 2021. No. 27. P. 290–314.
4. Prymakova V., Krasnoboka T., Finin H., Dobrovolska V., Udovychenko I. Distance Learning anf Globalization Processes in the Postmodern World // Postmodern Openings. 2021. Vol. 12, Iss. 2. P. 259–273.

Матеріали конференцій, симпозиумів, круглих столів

Один автор

1. Васильєв С. В. Правове регулювання діджиталізації інноваційної діяльності зі створення нових лікарських засобів // Діджиталізація та права людини : зб.

- тез Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., м. Хмельницький, 30 берез. 2021 р. / Хмельницьк. ун-т управління і права. Хмельницький, 2021. С. 54–57.
2. Руднік Д. Г. Визначення місця боярської садиби у соціально-політичному розвитку Київської Русі періоду XI–XIV ст. // Соціально-гуманітарні науки та сучасні виклики : матеріали III Всеукр. наук. конф. (прсв'яч. 100-річчю Дніпр. нац. ун-т у імені Олесея Гончара), 25–26 трав. 2018 р. / Ін-т педагогіки НАПН України, Дніпр. нац. ун-т імені Олесея Гончара та ін. Дніпро, 2018. Ч. 1. С. 208–210.
  3. Руднік Д. Г. Джерела походження бояр у Південно-Західній Русі IX–XI ст. // Каразінські читання (цісторичні науки) : техи доп. 73-ї Міжнар. наук. конф., 24 квіт. 2020 р. / Харків. нац. ун-т імені В. Н. Каразіна. Харків, 2020. С. 131–132.
  4. Свистун Г. Строительная керамика в салтово-маяцких лесостепных городищах Северского Донца // Наука. Образование. Культура : сб. ст. Междунар. науч.-практ. конф., посвящ. 30-ой годовщине Комрат. Гос. ун-та. Комрат, 2021. Т. 2 : Филология. Всеобщая история. Археология. Философия. Транзитология. Этнология и региональные исследования. Культура и искусство. С. 185–190.
  5. Finin H. I. Professional and Pedagogical Activity of Modern Teachers Under the Conditions of Implementation of the Competence Approach // Аграрна освіта: минуле, сучасне, майбутнє : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., присв'яч. 100-річчю Луган. нац. аграр. ун-ту, 15–16 листоп. 2021 р. Слов'янськ, 2021. Р. 461–462.

Два автори

1. Руднік Д., Хряпін Э. Статус депутата Нижней палаты Рейхстага по германским конституциям 1849–1871 гг. // Наука. Образование. Культура: 31-ая годовщина Комратского государственного университета : сб. ст. Междун. науч.-практ. конф., г. Комрат 11 февр. 2022 г. / Комрат. гос. ун-т. – Комрат, 2022. Т. 3 : Филология. История и философия. Культура и искусство. С. 340–343.
2. Руднік Д. Г., Хряпін Е. О. Виборче законодавство та обрання депутатів нижньої палати Рейхстагу у другій половині XIX ст. // Сучасні тенденції розвитку науки та освіти в умовах євроінтеграції : тези доп. та ст. учасників Міжнар. наук.-практ. конф., 29–30 берез. 2022 р., м. Вінниця / Вінницьк. кооператив. ін-т, Wyższa szkoła ekonomii, prawa i nauk medycznych im. prof. E. Lipińskiego w Kielcach. Вінниця, 2022. С. 178–179.
3. Квітковський В. І., Фінін Г. І. Релігійно-світоглядний аспект домобудівництва салтівської культури // Проблеми історії та археології : тези

доп. XII Міжнар. наук. конф., листоп. 2020 р. / Харків. нац. у-т імені В. Н. Каразіна. Харків, 2020. С. 46–47.

4. Квітковський В. І., Свистун Г. Є. Кицівський археологічний комплекс на Харківщині // Українська археологія: здобутки, сучасний стан та перспективи : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю., 7–8 лют. 2020 р., м. Суми / Сум. держ. пед. ун-т ім. А. С. Макаренка, Ін-т археології НАН України та ін. Суми, 2020. С. 67–70.
5. Хряпін Е. О., Рикуш Ю. Г. Аграрна реформа П. А. Столипіна (1906–1911 рр.) в Україні // Аграрна освіта: минуле, сучасне, майбутнє : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 100-річчю Луган. нац. аграр. ун-ту, 15–16 листоп. 2021 р. Слов'янськ, 2021. С. 427–428.
6. Borysowa O., Rudnik D. H. Die Probleme der agrarischen Hochschulausbildung infolge der Pandemie // Соціально-гуманітарні дослідження та інноваційна діяльність : матеріали II Міжнар. наук. конф., 26–27 черв. 2020 р. / Близькосхід. техн. ун-т, Венеціанськ. Ун-т Ка-Фоскарі, Дніпр. нац. ун-т імені Олеся Гончара та ін. Дніпро, 2020. С. 313–314.

Три, чотири і більше авторів

1. Васильєв С. В., Фінін Г. І., Хряпін Е. О. Особливості викладання правових освітніх компонентів у військовій академії США (м. Вест Поїнт) // Підвищення якості національної освіти у контексті викликів сьогодення : Матеріали Регіон. наук.-практ. конф. (м. Харків, 26 трав. 2022 р. / Комун. заклад «Харків. гуманітар.-пед. акад.» Харків. обл. ради та ін. Харків, 2022. С. 51–52.
2. Репко І., Катречко А., Марців І. Використання смартфонів у процесі формування готовності майбутніх вчителів до інноваційної педагогічної діяльності // Формування творчої особистості в системі освіти й соціальному середовищі: сучасні виклики та інновації: матеріали Регіон. наук.-практ. конф. (22 квітня 2020 р., м. Харків) / Комун. закл. «Харків. гуманітар.-пед. акад.» Харків. обл. ради. Харків, 2020. С. 228–232.
3. Фінін Г. І., Руднік Д. Г., Харченко В. В. Роль філософії в активізації мислення // Підвищення якості національної освіти у контексті викликів сьогодення : Матеріали Регіон. наук.-практ. конф. (м. Харків, 26 трав. 2022 р. / Комун. заклад «Харків. гуманітар.-пед. акад.» Харків. обл. ради та ін. Харків, 2022. С. 287–289.
4. Юрченко М. С., Потапова Ю. І., Лаптева Д. А. Парадигми історичного пізнання // Аграрна освіта : минуле, сучасне, майбутнє : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 100-річчю Луган. нац. аграр. ун-ту, 15–16 листоп. 2021 р. Слов'янськ, 2021. С. 412–414.

5. Osova O., Vakaliuk T., Panchenko V., Didkivska S., Kontsedailo V. Formation of Future Foreign Language Teachers' Linguistic and Methodological Competency Using Digital Technologies // Proceedings of the international conference on new trends in languages, literature and social communications. 2021. Vol. 557. P. 282–290.

Дисертації та автореферати дисертацій

1. Квітковський В. І. Будівельна справа салтівського лісостепового населення в басейні Сіверського Дінця кінця I тис. н.е. : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.04 / Ін-т археології НАН України. Київ, 2018. 352 с.
2. Руднік Д. Г. Боярство Південно-Західної Русі : XI–XIV ст. : автореф. дис. ... канд іст. наук : 07.00.01 / Львів. нац. ун-т імені Івана Франка. Львів, 2019. 20 с.
3. Свистун Г. Є. Фортифікація салтівських лісостепових городищ : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.04 / Ін-т археології НАН України. Київ, 2019. 322 с.
4. Фінін Г. І. Модернізація навчальних і виховних практик військової освіти у добу глобалізації : автореф. дис. ... д-ра філос. наук : 09.00.10 / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2015. 36 с.
5. Хряпін Е. О. Іноземні капітали і підприємці в соціально-економічному розвитку Донецько-Криворізького басейну (1861–1914 рр.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. Харків, 2010. 22 с.

Електронні ресурси

1. Стельмах С. П. Методологія історії, методологія історичної науки // Енциклопедія історії України: Т. 6 : Ла-Мі / НАН України, Ін-т історії України. 2009. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Metodologiya_istorii (дата звернення: 29.06.2022).
2. Про авторське право і суміжні права : Закон України, із змінами, внес. згідно із Законом № 1965–IX від 15.12.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12#Text> (дата звернення: 17.06.2022).
3. World War I. URL: <https://www.britannica.com/event/World-War-I> (access date: 29.06.2022).
4. Gesetz, betreffend die Wahlen der Abgeordneten zum Volkshause. 27. März 1849. URL: <http://www.documentarchiv.de/nzjh/1849/reichswahlgesetz1849.html> (Zugangsdatum: 29.06.2022).

Архівні матеріали

1. ГДА МЗС України (Галузевий державний архів Міністерства закордонних справ України), ф. 1. Документи з основної діяльності, оп. 2, спр. 2649.
2. ГДА МЗС України, ф. 1. Документи про перебування в м. Києві Іранської принцеси Шамс Пехлеві (листування, програма перебування), 1973 р., 30 арк., спр. 2853.
3. ДАРО (Державний архів Рівненської області), ф. Р-22, арх. оп. 1, 1941–1944 р.
4. ДАРО, ф. 167, оп. 1, спр. 27.
5. ЦДІАК України (Центральний державний історичний архів м. Київ України), ф. 575, оп. 1, спр. 53.
6. ЦДІАК України, м. Київ, ф. 301. Подольське головне жандармське управління (1908–1917), оп. 1, спр. 535. Список учасників 2-го Подольського с'їзду представителів учреджень мелкого кредита (18.05.1912). 36 арк.
7. ДАХО (Державний архів Харківської області), ф. 3, оп. 287, спр. 4744, арк. 166–166 зв.
8. ДАХО (Державний архів Харківської області), ф. Р-820, оп. 1, спр. 330. Педагогические курсы имени Сковороды 1922 г. на 89 листах.
9. ГДА СБ України (Галузевий державний архів Служби безпеки України) ф. 12, оп. 1, спр. 1309, т. 1, арк. 21.
10. ЦДАВО України (Центральний державний архів вищих органів влади та управління України) ф. КМФ-8. Колекція мікрофотокопій документів німецько-фашистської окупаційної адміністрації і командування вермахту, що діяли на тимчасово окупованих східних територіях. 1939–1945. оп. 2. *Немецкие армейские группы и их тыловые охранные подразделения на оккупированных восточных территориях. 1939–1945 гг.* Спр. 177. Ролик № 12. Приложения к отчету о боевых действиях армейских частей группы: боевое расписание; донесения оперативного отдела об операциях против партизан, о береговой защите, охране дорог. Перечень тыловых армейских частей группы и списки офицеров. Решение совещания представителей Верховного командования германской армии с руководителями VII отдела группы и командирами 213 и 444 охранных дивизий, полевых комендатур и комендатур городов Полтава, Харьков, Кременчуг, состоявшегося в Кременчуге, по вопросам установления режима на оккупированной территории (правовые отношения, документы по установлению личности, дисциплинарные взыскания и т.д.). Май 1942 г. арк. 757–980.
11. КЗ «ХІМ ім. М. Ф. Сумцова» ХОР (Комунальний заклад «Харківський історичний музей імені М. Ф. Сумцова» Харківської обласної ради) Інв. № 262 Лист головлікаря 4/9 О. Мещанінову. 1942 р. арк. 1.

Нормативні документи

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення : відповідає офіц. тексту. Нормат. док. з урахуванням останніх змін в ред. станом на 02.10.2020 р. Суми : ВВП НОТІС, 2020. 339 с.
2. Кодекс Законів про працю України : відповідає офіц. тексту. Нормат. док. з урахуванням останніх змін в ред. станом на 03.03.2020 р. Суми : ВВП НОТІС, 2020. 95 с.
3. ДСТУ 8302:2015. Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання : вид. офіц. Київ : ДП «УкрНДНЦ», 2016. 20 с.
4. ДСТУ 3582:2013. Інформація та документація. Бібліографічний опис. Скорочення слів і словосполучень українською мовою. Загальні вимоги та правила (ISO 4:1984, NEQ; ISO 832:1994, NEQ) : вид. офіц. Київ : Мінекономрозвитку України, 2014. 17 с.

АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ

Запорукою якісного виконання кваліфікаційної роботи, а отже і формування необхідних професійних компетентностей молодого фахівця є дотримання принципів академічної доброчесності. З основними засадами академічної доброчесності ви познайомилися під час вивчення відповідного курсу. Нагадаємо основні вимоги під час проведення науково-пошукової роботи.

1. Не допускається скачування або замовлення вже готових кваліфікаційних робіт у мережі Інтернет. Якість таких робіт є досить сумнівною. Вони можуть не відповідати вимогам, які висуває наша академія та освітнє середовище загалом як до технічного оформлення, так і до фактологічного наповнення тексту. Окрім цього, несамостійне виконання роботи знижує довіру до вашого документа про освіту, а саме до зазначених там компетентностей, які фактично не були сформовані, знижують авторитет академії як наукової і навчальної установи, це також не дає змогу вам стати справжнім професіоналом у своїй галузі. Науковий керівник має право не допустити таку роботу до захисту, адже, як правило, всім викладачам відомі сайти, які поширюють готові роботи, а тому зовсім не важко визначити звідки цю роботу було завантажено.

Готові роботи можуть також містити матеріал, який порушує норми інтелектуальної власності, укладені списки використаної літератури, які не має жодного відношення до тексту. Як правило, у таких роботах текст написано з одного джерела інформації, що підводить нас до другого виду порушення академічної доброчесності.

2. Фальсифікація та фабрикація дослідження та результатів дослідження. Фабрикація – вигадання даних чи фактів, що використовуються в освітньому процесі або наукових дослідженнях; фальсифікація – свідомо зміна чи модифікація вже наявних даних, що стосуються освітнього процесу чи наукових досліджень. Під час написання кваліфікаційної роботи та вивчення наукової літератури та джерел користуйтеся тільки авторитетними джерелами інформації та вказуйте тільки ті з них, з якими ви реально працювали та мали до них фактичний доступ. У іншому випадку ми можемо говорити про фабрикацію результатів дослідження, адже авторам робіт можуть приписуватися думки, яких вони не висловлювали. Випадки фальсифікації можуть бути пов'язаними з внесенням недостовірної інформації до історичних джерел, упереджене їх трактування, навмисне приховування або невикористання джерел та літератури, які можуть «зруйнувати» усталену історичну картину того чи іншого явища, факту чи періоду. Міністерство освіти і науки України у своєму листі доповнює та коментує випадки фальсифікації та фабрикації. Фабрикація – «вигадання даних чи фактів, що використовуються в освітньому процесі чи наукових дослідженнях»:

А. Актуальна для України і світу проблема наукових публікацій, дисертацій, дипломних і курсових робіт студентів, яка полягає у тому, що в цих роботах нерідко наводяться дані про експерименти, емпіричні дослідження, вимірювання, розрахунки, опитування, інші види досліджень та їх апробацію, які насправді не виконувалися.

Б. Університет штату Пенсильванія розглядає фабрикацію як «побудову та/або додавання даних, спостережень чи характеристик, які ніколи не отримували при збиранні даних або при виконанні експериментів».

Офіс доброчесності досліджень Департаменту охорони здоров'я і соціального забезпечення США називає фабрикацією «штучне створення наборів даних чи результатів та їх публікацію чи надання інформації про них, як про результати справжніх досліджень».

Видавництво «Шпрингер» визначає фабрикацію як «вигадання результатів досліджень».

В. Фабрикація також може стосуватися вигаданих статистичних та інших даних, які нібито взяті з певних джерел інформації у випадках, коли такі

джерела не існують або не містять відповідної інформації. В таких випадках варто відрізнити фабрикацію від помилок цитування.

Г. Фабрикацією також є використання вигаданих даних поруч зі справжніми, що іноді використовується у випадках, коли справжніх даних не вистачає для обґрунтування висновків дослідження.

Фальсифікація – «свідома зміна чи модифікація вже наявних даних, що стосуються освітнього процесу чи наукових досліджень».

А. Актуальна для України і світу проблема наукових публікацій, дисертацій, дипломних і курсових робіт студентів, яка полягає у тому, що автори вносять зміни до результатів досліджень або приховують окремі результати з метою позбавлення від даних, що спростовують або не підтверджують гіпотези, які вони захищають, висновки, які вони роблять, тощо.

Б. Університет штату Пенсільванія визначає фальсифікацію як зміну результатів досліджень (даних) або пропуски в них для підтвердження тверджень, гіпотез, інших даних тощо.

Фальсифікація може передбачати викривлення інформації про інструменти дослідження, матеріали чи процеси. Маніпулювання зображеннями чи поданням даних в інший спосіб, що спотворює дані або змушує занадто багато читати між рядками, також може вважатися фальсифікацією.

Офіс доброчесності досліджень Департаменту охорони здоров'я та соціального забезпечення США називає фальсифікацією «маніпулювання матеріалами досліджень, обладнанням чи процесами, а також зміни чи пропуски даних чи результатів таким чином, що дослідження будуть неточно відображені у публікації про них».

Видавництво «Шпрингер» визначає фальсифікацію як «маніпулювання результатами досліджень для створення помилкового уявлення. Воно включає маніпулювання зображеннями, видалення «викидів» чи незручних результатів, зміну, додавання чи пропуск точок даних тощо».

В. Фальсифікація може стосуватися неповного або свідомо викривленого опису методик дослідження з метою приховування:

- виявлених авторами методичних помилок;
- використання застарілого або непридатного для відповідних досліджень обладнання;
- застосування непридатних для цілей дослідження алгоритмів та програмного забезпечення;
- інших хиб, що могли вплинути на достовірність, точність і надійність представлених результатів.

Г. Фальсифікацією також є надання неповної або викривленої інформації про апробацію результатів досліджень та розробок.

Наголошуємо на неприпустимості їх у кваліфікаційній роботі.

4. Компіляція. Кваліфікаційна робота має містити аналіз та критику наукової літератури та джерел, а не їх анотований опис. Компіляція – своєрідне укладання з кількох чужих матеріалів свого та редагування без дозволу – смислова, стилістична, граматична правка й скорочення чужого матеріалу. Такі роботи, як правило мають належним чином оформлений список літератури та джерел, але не мають власних оригінальних думок. У компілятивних роботах відсутній аналіз цінності того чи іншого джерела інформації, а список є нагромадженням літератури, яка так чи інакше стосується теми.

5. Плагіат. Плагіат – присвоєння результатів інших науковців без зазначення авторства². Кваліфікаційна робота має бути самостійним дослідженням, усі використані матеріали мають бути відображені, на них мають бути зроблені посилання та належним чином оформлені цитати. Виявлення факту неправомірного запозичення чужих результатів може мати такі наслідки: переписування фрагментів, у яких виявлені запозичення, отримання недопуску до захисту та анулювання роботи, та в результаті виконання нової роботи на нову тематику, відрахування з академії, наслідки юридичного характеру – адміністративна або кримінальна відповідальність. У академії питання академічної доброчесності регулюються відповідними нормативними документами [77].

Таким чином, кваліфікаційна робота є провідним науковим та навчальним компонентом, якісне виконання якого свідчить про формування професіонала-історика, здатного до самостійної роботи та нести відповідальність за свої вчинки і результати своїх наукових та навчальних результатів.

---

² Перевірка на плагіат. URL: <https://biblhgpa.jimdofree.com>.

ТЕМАТИКА КВАЛІФІКАЦІЙНИХ РОБІТ ЗДОБУВАЧІВ СПЕЦІАЛЬНОСТІ 032 ІСТОРІЯ ТА АРХЕОЛОГІЯ ПРОТЯГОМ 2021–2022 РР.

2021 р.

1. Повсякденне життя селян-кустарів на Харківщині в роки НЕПу (1921–1928 рр.)
2. Партизанський та підпільний рух на Харківщині 1941–1943 рр.
3. Фінансова політика уряду гетьманату Скоропадського.
4. Історіографія питань, пов'язаних зі «Словом о полку Ігоревім».
5. Науковий внесок у вітчизняну археологію Б. А. Шрамка.
6. Відбудова народного господарства України 1943–1950 рр.
7. Д. І. Багалій як архівознавець та археограф.
8. Становлення та розвиток жіночої гімназійної освіти в Харкові у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. : джерелознавчий аспект.
9. Русько-хозарсько-візантійські відносини.
10. Господарство мешканців салтівського селища П'ятницьке-І.
11. Слобідська Україна у ХVІІІ ст.
12. Благодійність на Харківщині у пореформенний період (60–80 рр. ХІХ ст.).
13. Салтівські городища лісостепового Подоння.

2022 р.

1. Археологічні пам'ятки Київської Русі на Харківщині.
2. Велике переселення слов'ян.
3. Відновлення народного господарства України 1943–1950 рр.
4. Військовий конфлікт 1939 р. у районі р. Халхін-Гол.
5. Городища скіфського часу на Слобожанщині.
6. Громадсько-політична діяльність Гната Хоткевича.
7. Історія дослідження салтово-маяцької культури.
8. Керамічні люльки на теренах України в ХVІІ–ХVІІІ ст.
9. Лівобережні українські князівства в добу золотоординського панування.
10. Міста Слобожанщини ХVІІ–ХVІІІ ст. : заснування та розвиток.
11. Політичні репресії в Україні в 20–30-х рр. ХХ ст.
12. Реорганізація та ліквідація козацтва і автономного устрою Слобожанщини (друга половина ХVІІІ ст.).
13. Ритуальні пошкодження предметів в поховальних обрядах.
14. Розвиток історичної освіти в університетах України в ХІХ – початок ХХ ст.

15. Система влади у Хозарському каганаті.
16. Соціально-економічний розвиток Слобідської України (друга половина XVII – XVIII ст.).
17. Традиційний жіночий одяг Слобожанщини у другій половині XIX – на початку XX ст.
18. Український студентський рух, друга половина XIX – початок XX ст.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ТА ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Нормативні документи

1. ДСТУ 8302:2015. Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання : вид. офіц. Київ : ДП «УкрНДНЦ», 2016. 20 с.
2. ДСТУ 3582:2013. Інформація та документація. Бібліографічний опис. Скорочення слів і словосполучень українською мовою. Загальні вимоги та правла (ISO 4:1984, NEQ; ISO 832:1994, NEQ) : вид. офіц. Київ : Мінекономрозвитку України, 2014. 17 с.
3. Кодекс академічної доброчесності Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради. URL: http://www.hgpa.kharkov.com/wp-content/uploads/2019/normatyvni/kodeks_acad.pdf.
4. Положення про організацію освітнього процесу у Комунальному закладі «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради та її структурних підрозділах : затв. на засіданні Вченої ради (протокол №1 від 31.08.2020 р.). Харків, 2020. 44 с.
5. Порядок оцінювання здобутих компетентностей здобувачі вищої освіти відповідно до вимог кредитної та трансферно-накопичувальної системи організації освітнього процесу : затв. на засіданні Вченої ради (протокол №4 від 15.11.2017 р.). Харків, 2017. 31 с.
6. Про авторське право і суміжні права : Закон України, із змінами, внес. згідно із Законом № 1965–IX від 15.12.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12#Text>.
7. Про вищу освіту : Закон України, із змінами, внесеними згідно із Законом № 2145–VIII від 05.09.2017. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>.
8. Про затвердження Вимог до оформлення дисертацій : Наказ М-ва освіти і науки України № 40 від 12.01.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0155-17#Text>.
9. Про наукову і науково-технічну діяльність : Закон України, із змінами, внесеними згідно із Законом № 1962-IX від 05.12.2021. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text>.
10. Про освіту : Закон України, із змінами, внесеними згідно із Законом № 1838-IX від 02.11.2021. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.

Організація наукової роботи

- 11.Важинський С. Е., Щербак Т. І. Методика та організація наукових досліджень : навч. посіб. / Сум. держ. пед. ун-т імені А. С. Макаренка, ДСНС України, Нац. ун-т цивіл. захисту України. Суми, 2016. 260 с.
- 12.Еко У. Як написати дипломну роботу. Гуманітарні науки. Тернопіль : Мандрівець, 2007. 224 с.
- 13.Каламбет С. В., Іванов С. І., Півняк Ю. В. Методологія наукових досліджень : навч. посіб. Дніпропетровськ : [Вид-во Маковецький], 2015. 191 с.
- 14.Карпіцький М. М. Принципи, за якими пишуть оригінальну наукову статтю // Аграрна галузь сучасної України: проблеми та перспективи розвитку : зб. матеріалів І Міжнар. наук.-практ. конф., 14 трав. 2021 р. / Луган. нац. аграр. ун-т [та ін.]. Слов'янськ, 2021. С. 459–463.
- 15.Ковальчук В. В., Моїсеєв Л. М. Основи наукових досліджень : навч. посіб. 3-є вид., перероб. і доп. Київ : Професіонал, 2005. 240 с.
- 16.Котляр Ю. В. Курсові та дипломні роботи : метод. рек. для студентів спец. «Історія та археологія» / Чорномор. держ. ун-т імені Петра Могили». Миколаїв, 2016. 52 с.
- 17.Крушельницька О. В. Методологія та організація наукових досліджень : навч. посіб. Київ : Кондор, 2003. 192 с.
- 18.Основи методології та організації наукових досліджень : навч. посіб. для студентів, курсантів, аспірантів, ад'юнктів / Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка ; за ред. А. Є. Конверського. Київ : Центр учб. літ., 2010. 350 с.
- 19.Шейко В. М., Кушнарєнко Н. М. Організація та методика науково-дослідної діяльності : підруч. Київ : Знання, 2004. 312 с.
- 20.Шейко В. М., Кушнарєнко Н. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності : підруч. 4-є вид., випр. і доп. Київ : Знання, 2004. 311 с.
- 21.Яковенко Н. Вступ до історії. Київ : Критика, 2007. 370 с.

Методи історичних досліджень

- 22.Антонюк В. С., Полонський Л. Г., Аверченков В. І., Малахов Ю. А. Методологія наукових досліджень : навч. посіб. / Нац. техн. ун-т України «Київ. політехн. ін-т». Київ, 2015. 275 с.
- 23.Барг М. А. Категории и методы исторической науки. 1984. 345 с.
- 24.Білуха М. Т. Методологія наукових досліджень : підруч. для бакалаврів, магістрантів і аспірантів екон. спец. ВНЗ. Київ, 2002. 480 с.
- 25.Блок М. Апология истории или ремесло историка. 1973. 234 с.

26. Зашкільняк Л. *Методологія історії від давнини до сучасності*. Львів : Львів. нац. ун-т імені Івана Франка, 1999. 226 с.
27. Колінгвуд Р. Дж. *Ідея історії*. Київ : Основи, 1996. 610 с.
28. Кривчик Г. Г. Основні загальнонаукові методи дослідження в історичних науках // *Грані*. 2017. Т. 20. С. 55–61.
29. Лосовський І. Математичні методи в історичних та зовнішньополітичних дослідженнях: передумови, специфіка та додана вартість застосування Частина 1 // *Зовнішні справи*. 2019. № 8–9. С. 13–17; Частина 2. 2020. № 3. С. 13–17.
30. Лях С. Р. Сучасні технології історичного дослідження: канони і імпровізації // *Zaporizhzhia Historical Review*. 2021. Т. 5, № 57. С. 9–20.
31. Мартынов А. И., Шер Я. А. *Методы археологического исследования : учеб. пособие для студентов вузов*. 1989. 223 с.
32. Подольская Е. А. *Методология научных исследований : терминолог. слов.* Харьков : Изд-во НУА, 2016. 124 с.
33. Сорочан С. Б. *Ремесло медиевіста. Основи науково-дослідницької роботи : учеб. пособие / Харьк. нац. ун-т имени В. Н. Каразина. 2-е изд., испр. и доп.* Харьков : Майдан, 2019. 242 с.
34. Удод О. Історична політика та академічна свобода істориків; вітчизняні стереотипи і світовий досвід // *Історіограф. дослідж. в Україні*. 2019. № 29. С. 233–246.
35. *Філософія : підруч. для студентів ВНЗ / [авт. кол.: Л. В. Губерський та ін.]. 2-вид., перероб. і доп.* Харків : Фоліо, 2017. 625 с.
36. Хвіст В. О. Розуміння підходу, методу та методик в науковому історичному дослідженні // *Гілея : наук. вісн.* 2019. № 149. С. 205–207.
37. Яремчук В. *Організація науково-дослідної роботи студента : (конспект лекцій для студентів спец. 032 Історія та археологія ф-ту міжнар. відносин) / Нац. ун-т «Острозька акад.»*. Острог, 2019. 25 с.

Історіографія та джерелознавство

38. Антонович В. *Лекції з джерелознавства / Нац. ун-т «Острозька акад.»*. Острог ; Нью-Йорк, 2003. 390 с.
39. Багалій Д. І. *Вибрані праці : у 6 т. / НАН України та ін.* Харків : Золоті сторінки, 2001. Т. 2: *Джерелознавство та історіографія історії України*. 662 с.
40. Дашкевич Я. *Майстерня історика. Джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни*. Львів : Піраміда, 2001. 794 с.
41. *Дисциплінарні виміри української історіографії : колектив. моногр. / НАН України, Ін-т історії України ; кер. авт. кол. О. А. Удод*. Київ, 2015. 462 с.

42. Довжук І. Основи книгознавства : підруч. / Громад. орг-ція «Нац. акад. наук вищої освіти України». Переяслав, 2020. 487 с.
43. Доманська Е. Історія та сучасна гуманітаристика: дослідження з теорії знання про минуле. Київ : Ніка-Центр, 2012. 264 с.
44. Драч. О. О. Зарубіжна історіографія всесвітньої історії : навч. посіб. для студентів спец. «Історія» / Київ. ун-т імені Б. Грінченка. Черкаси, 2015. 164 с.
45. Зашкільняк Л. Сучасна світова історіографія : посіб. для студентів іст. спец. ун-тів. Львів : Паіс, 2007. 312 с.
46. Історична наука : термінол. і понятійний довід. / В. М. Литвин та ін. Київ : Вища шк., 2002. 430 с.
47. Історичне джерелознавство : підруч. для студентів іст. спец. ВНЗ / кер. авт. кол. Я. С. Калакура. Київ : Либідь, 2002. 488 с.
48. Калакура Я. С. Українська історіографія : курс лекцій. Київ : Генеза, 2004. 496 с.
49. Калакура Я. Українська історіографія в структурі історичної науки // Історіограф. дослідж. в Україні. 2000. № 10. С. 402–415.
50. Калакура Я. Ґрунтовне дослідження з історії теоретичних засад джерелознавства // Історіограф. дослідж. в Україні. 2019. № 30. С. 416–422.
51. Колесник І. Глобальна історія. Історія понять / НАН України, Ін-т історії України. Київ, 2019. 348 с.
52. Колесник І. Українська історіографія. Концептуальна історія / НАН України, Ін-т історії України. Київ, 2013. 566 с.
53. Коцур В. П., Коцур А. П. Історіографія історії України : курс лекцій. Чернівці, 1999. 525 с.
54. Макарчук С. Писемні джерела з історії України. Львів : Світ, 1999. 345 с.
55. Морозова О. С. Дослідження історії України першої половини ХХ ст. в сучасній польській історіографії: напрямки, концепції, дискусії : монографія. Миколаїв, 2020. 432 с.
56. Рюзен Й. Нові шляхи історичного мислення. Львів : Літопис, 2010. 358 с.
57. Темірова Н. Р. Історія історичного знання: від зародження до статусу науки : навч. посіб. / Донецьк. нац. ун-т імені Василя Стуса. Вінниця, 2019. 132 с.
58. Українська історіографія на зламі ХХ і ХХІ століть: здобутки і проблеми : колектив. моногр. / Львів. нац. ун-т імені Івана Франка ; за ред. Л. Зашкільняка. Львів, 2004. 353 с.
59. Цивілізаційні дискурси світової та української історіографії : монографія / за наук. ред. О. О. Салати. Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2017. 288 с.
60. Якунін В., Гула Р. Історія і політика: сучасний історіографічний дискурс // Історіограф. дослідж. в Україні. 2017. № 27. С. 442–459.

61.Яремчук В. Українська історіографія: суспільно-політична історія : посіб. / Нац. ун-т «Острозька акад.». Острог, 2017. 288 с.

Основи наукової мови

- 62.Академічне письмо : навч. посіб. / уклад.: С. К. Ревуцька, В. М. Зінченко. Кривий Ріг, 2019. 131 с.
- 63.Болкотун З. А. Функціонування української мови в наукових періодичних виданнях // Наука України у світ. інформ. просторі. 2019. № 1. С. 115–121.
- 64.Данилюк Ю. М. Жанри наукового стилю: структура, лексика, синтаксис // Інтегровані комунікації. 2017. Вип. 3. С. 66–69.
- 65.Дудик П. С. Стилїстика української мови : навч. посіб. Київ : Академія, 2005. 368 с.
- 66.Культура фахового мовлення : навч. посіб. / за ред. Н. Д. Бабич. 2-е вид. Чернівці : Книга ХХІ, 2006. 496 с.
- 67.Лавренюк В. Точність терміновживання в офіційно-діловому та науковому стилях мовлення // Актуал. проблеми держ. упр. 2016. Вип. 1. С. 111–118.
- 68.Лещенко Т. О. Стилїстична самобутність і внормованість мовних засобів наукового тексту як детермінанта якості наукової статті // Вісн. проблем біології і медицини. 2016. Вип. 1(2). С. 140–146.
- 69.Селігей П. О. Сказати багато небагатьма словами (стислість як норма наукового стилю) // Мова і культура. 2015. Вип. 18, т. 4. С. 56–62.
- 70.Сурмін Ю. П. Наукові тексти: специфіка, підготовка та презентація : навч.-метод. посіб. Київ, 2008. 184 с.

Академічна доброчесність

- 71.Академічна доброчесність : інф. бюлетень / Проект SAIUP ; уклад. Євген Ніколаєв. 2021. Вип. 16: Якими бувають фальсифікації та фабрикації? 3 с.
- 72.Академічна доброчесність : інф. бюлетень / Проект SAIUP ; уклад. Євген Ніколаєв. 2019. Вип. 3: Як вижити без самоплагіату? 3 с.
- 73.Академічна доброчесність: проблеми дотримання та пріоритети поширення серед молодих вчених : колектив. моногр. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України та ін. ; за заг. ред. Н. Г. Сорокіної, А. Є. Артюхова, О. І. Дегтярьової. Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2017. 169 с
- 74.Академічна чесність як основа сталого розвитку університету / Міжнарод. благод. Фонд «Міжнарод. фонд. дослідж. освіт. політики» ; за заг. ред. Т. В. Фінікова, А. Є. Артюхова. Київ : Таксон, 2016. 234 с

75. Батан Ю. Д. Запобігання академічному плагіату та неоригінальності як складова превентивного механізму сучасного права інтелектуальної власності // Часопис цивілістики. 2017. Вип. 23. С. 83–86.
76. Губеня Л. М., Руднік Д. Г. Законодавство України та академічна доброчесність // Аграрна освіта: минуле, сучасне, майбутнє : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 100-річчю Луган. нац. аграр. ун-ту, 15–16 листоп. 2021 р. Слов'янськ, 2021. С. 449–450.
77. Кодекс академічної доброчесності Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради. 2017. Режим доступу: http://www.hgpa.kharkov.com/wp-content/uploads/2019/normatyvni/kodeks_acad.pdf.
78. Методичні рекомендації для закладів вищої освіти з підтримки принципів академічної доброчесності / упоряд.: В. Бахрушин, Є. Ніколаєв. 41 с.
79. Новіков Д. О., Поляков А. О. Юридичне розуміння фабрикації та фальсифікації як форм порушення академічної доброчесності // Зб. наук. пр. ХНПУ ім. Г.С. Сковороди. Серія Право. 2021. Вип. 33. С. 112–120.
80. Омельчук С. Бути чесним у навчанні й науці: експрес-курс з академічної доброчесності для здобувачів вищої освіти : навч. посіб. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2021. 80 с.
81. Руднік Д. Г., Руднік М. Г. Використання безкоштовних сервісів перевірки на плагіат наукових та навчальних робіт // Экспертные оценки элементов учебного процесса : программа и материалы XVIII межвуз. науч.-практ. конф., 26 нояб. 2016 г., Харьков, С. 73–75.
82. Савицький М. В., Євсєєва Г. П., Бабенко В. А. Дотримання права інтелектуальної власності у ЗВО України як важливий чинник академічної доброчесності // Укр. журн. будівництва та архітектури. 2021. № 2. С. 138–147.
83. Фундаментальні цінності академічної доброчесності / Проект SAIUP. 39 с.
84. Харківська А. А. Імплементация принципів академічної доброчесності з во на засадах просвітницької діяльності // Педагогічні проблеми вищої і середньої освіти в умовах сучасних викликів: теорія і практика: теорія і практика : тези III Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 12 грудня 2019 р.) / ХНПУ ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2019.
85. Batechko N. et al. Implementation of the principles of Academic Integrity in the Context of European Practice // Освітол. дискурс. 2020. № 1 (28). Р. 169–181.
86. Beall's List of Potential Predatory Journals and Publishers. URL: <https://beallslist.net/>.

Бібліографічні посилання

87. Діденко Ю. В. Ініціатива Євросоюзу щодо відкритого доступу до наукових публікацій і доцільність її підтримки в НАН України // Наука України у світовому інформаційному просторі. 2018. Вип. 15. С. 20–24.
88. Дубровіна Л., Лобузін К. Створення національної системи наукометричної інформації та Українського національного індексу цитування: перспективи консолідації ресурсів // Бібліотечний вісник. 2019. № 6 (254). С. 3–9.
89. Жабін А. Україна у наукометричних системах “Scopus” та “Web of Science” // Наук. пр. Нац. б-ки України імені В. І. Вернадського. 2019. Вип. 51. С. 336–357.
90. Кудінов І. О. Основи наукового цитування // Наук.-техн. б-ка НТУ «ХП». URL: <http://library.kpi.kharkov.ua/uk/node/18570>.
91. Наукові фахові видання. URL: <https://mon.gov.ua/ua/nauka/nauka/atestaciya-kadriv-vishoyi-kvalifikaciyi/naukovi-fahovi-vidannya>
92. Оновлені вимоги щодо оформлення бібліографічних посилань // Народна творчість та етнологія. 2018. № 3. С. 113–119.
93. Основні вимоги до оформлення літератури за новими стандартами : метод. рек. / Волин. ін-т післядиплом. пед. освіти ; [уклад.: Гребенюк М. П., Шевчук Г. З.]. Луцьк, 2019. 60 с.
94. Пасмор Н. П., Завирог І. П. Імпакт-фактор як наукометричний індикатор значимості наукового журналу // Вісн. ОНУ. Серія: Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство. 2017. Т. 22, вип. 2. С. 325–337.
95. Пацек П. Використання наукометричних баз та їх інструментарію у наукових дослідженнях // Зб. наук. пр. Харків. нац. ун-тц Повітряних Сил. 2019. Вип. 3(61). С. 122–128.
96. Самойлова С. Правила цитування та оформлення посилань на роботи інших авторів : [презентація]. URL: https://drive.google.com/file/d/1h03knKcLk1BFxXobSB3_8izYsyNrMk9G/view.
97. Чернишенко Н. Бібліографічні менеджери : [відеолекція]. URL: <https://drive.google.com/file/d/1MJebVc4nQJonUWlVf73E4vZ5cjYmoWPN/view>.

Інформаційні ресурси

98. Академічний репозитарій Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради. URL: <http://repository.khpa.edu.ua:8080/jsp>.
99. Бібліотека рідкісних видань Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. URL: <http://rarebook.onu.edu.ua:8081/>.
100. Бібліотека. Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради. URL: <https://biblhgpa.jimdofree.com/>.

101. Державна установа «Інститут всесвітньої історії Національної академії наук України». URL: <https://ivinas.gov.ua/>.
102. Електронний архів Кам'янець-Подільського національний університет імені Івана Огієнка. URL: <http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/>.
103. Електронний архів Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/community-list>.
104. Електронний репозитарій Сумського національного університету. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/?locale=uk>.
105. Інститут археології НАН України. URL: <https://iananu.org.ua/pro-institut>.
106. Інститут історії України. URL: <http://history.org.ua/uk>.
107. Інститут політичних і етнонаціональних досліджень імені І. М. Кураса НАН України. URL: <https://ipiend.gov.ua/>.
108. Інституційний репозитарій відкритого доступу представників Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. URL: <https://archer.chnu.edu.ua/>.
109. Інституційний репозитарій Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. URL: <http://dspace.univer.kharkov.ua/?locale=uk>.
110. Інституційний репозитарій Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені В. Винниченка. URL: <http://dspace.cuspu.edu.ua/jspui/>.
111. Наукова бібліотека Запорізького національного університету. URL: [http://ebooks.znu.edu.ua/index.php?&category\[\]=37](http://ebooks.znu.edu.ua/index.php?&category[]=37).
112. Наукова бібліотека імені М. Максимовича. URL: <http://www.library.univ.kiev.ua/>.
113. Наукова бібліотека імені Михайла Максимовича Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. URL: <https://biblioteka.cdu.edu.ua/>.
114. Наукова бібліотека Національного університету «Києво-Могилянська академія». URL: <https://library.ukma.edu.ua/>.
115. Наукова бібліотека Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. URL: http://lib.pnu.edu.ua/news_ful.php?id=485.
116. Наукові фахові видання. URL: <https://mon.gov.ua/ua/nauka/nauka/atestaciya-kadriv-vishoyi-kvalifikaciyi/naukovi-fahovi-vidannya>.
117. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. Електронні ресурси. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/node/2116>.
118. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. Каталоги. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/node/554>.
119. Національна історична бібліотека України. URL: <https://nibu.kyiv.ua/>.
120. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <https://niss.gov.ua/>.

121. Репозитарій Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. URL: <http://www.ir.dspu.edu.ua/jspui/>.
122. Репозитарій Наукової бібліотеки Львівського національного університету імені Івана Франка. URL: <http://dspace.lnulibrary.lviv.ua/>.
123. Репозитарій Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/>.
124. Тихонкова І. Clarivate – скарбниця наукової інформації. URL: https://www.youtube.com/watch?v=1k7ZU_y4R_U&ab_channel=%D0%9D%D0%B0%D1%83%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%B1%D1%96%D0%B1%D0%BB%D1%96%D0%BE%D1%82%D0%B5%D0%BA%D0%B0%D0%A3%D0%94%D0%A3%D0%9D%D0%A2.
125. Український інститут національної пам'яті. URL: <https://uinp.gov.ua/>.
126. Харківська державна наукова бібліотека імені В. Г. Короленка. URL: <https://korolenko.kharkov.com/>.
127. Цифровий репозиторій Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара. URL: http://repository.dnu.dp.ua:1100/?page=inner_material&id=379.
128. Центральний державний історичний архів України (ЦДІАК України). URL: <https://cdiak.archives.gov.ua/>.
129. Diasporiana: електронна бібліотека. URL: <https://diasporiana.org.ua/>.
130. Elsevier. URL: <https://www.elsevier.com/>.
131. Europeana. European cultural heritage. URL: <https://www.europeana.eu/en/about-us>.
132. Google Академія. URL: <https://scholar.google.com.ua/schhp?hl=uk>.
133. JSTOR. URL: <https://support.jstor.org/hc/en-us/sections/360009699953-Free-Access-to-JSTOR>.
134. Libraria. Архів української періодики онлайн. URL: <https://libraria.ua/>.
135. Research4Life. URL: <https://portal.research4life.org/>.
136. Scopus. URL: <https://www.scopus.com/home.uri>.

Навчальне видання

Методичні настанови щодо підготовки та оформлення кваліфікаційної роботи бакалавра

для здобувачів освітнього ступеня бакалавра
спеціальності 032 Історія та археологія

Укладачі:

РУДНІК Денис Геннадійович

ХРЯПІН Едуард Олександрович

СВИСТУН Геннадій Євгенович

КВІТКОВСЬКИЙ Віктор Ігорович

Комп'ютерний набір *Д. Г. Руднік*

*Затверджено на засіданні науково-методичної ради Комунального закладу
«Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради
(протокол № 1 від 14.09.2022 р.).*